

(ISSN: 2587-0238)

Dilek, G. (2022). In the Context of Misogyny and Subalternity Linguistic Presentation of Women On the Stage of History in Social Studies/History Textbooks, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 7(19), 1779-1839.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.508>

Article Type: Research Article

IN THE CONTEXT OF MISOGYNY AND SUBALTERNITY LINGUISTIC PRESENTATION OF WOMEN ON THE STAGE OF HISTORY IN SOCIAL STUDIES/HISTORY TEXTBOOKS

Gülçin DİLEK

Associate Professor, Sinop University Faculty of Education, Sinop, Turkey, gulcindilek@sinop.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5114-4827

Received: 18.05.2022

Accepted: 12.08.2022

Published: 01.09.2022

ABSTRACT

The aim of this study is to decipher the sexist codes that construct the discourse of "women on the stage of history" as a narrative on a linguistic basis in social studies and history textbooks. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The documents of this study are seventeen textbooks, five social studies textbooks published between 2006 and 2022 and twelve history textbooks published between 1930 and 2022. The criterion sampling method was used to select the textbooks. Textbooks were scanned, texts (paragraphs and sentences) on history were identified and recorded according to the criteria determined by the researcher. The data were analyzed using the discourse analysis method and the deconstruction approach of feminism, taking into accounts the determined categories and themes. It has been determined that the linguistic fiction of the textbooks, including misogyny and subalternity, is generally derived from the academic sources (secondary historical sources) that the authors make use of. It has been found that the discourse, which was articulated with national identity in the 1930s, in a high tone and articulated with national identity, especially for the women of the palace, where the misogyny theme was common, diverged from the national identity codes in the following years and continued to exist until today, although in a very low tone, indirectly and in a few books. Another finding obtained in this study is that even when women's roles and positions in history are being explained, women's own voices are not heard and they are represented by a masculine voice spoken on their behalf. Based on the findings presented within the scope of the study, the language/discourse in some social studies/history textbooks is structured with masculine codes that subordinate female subjects, suppress female subjectivity, silence female subjects by positioning the male as the superior/dominant subject by centered on the gender hierarchy and it was concluded that it was constructed in a structure that reproduces a male-dominated historical narrative. It is suggested that the works of historians, in which women's own voices are heard more, and who focus on history from a women's point of view, should be reflected in textbooks.

Keywords: Social studies textbooks, history textbooks, gender, misogyny, subalternity.

INTRODUCTION

Historiography approaches in textbooks are open to analysis in various dimensions within the scope of the intradisciplinary and non-disciplinary purposes of history (D. Dilek, 2007). Historiography paradigms, values, concepts, ideologies, identity, gender may be some of these dimensions. On the other hand, most of these analyzes are *de facto* text and discourse analysis studies and involve close relations with the production processes of historical knowledge. According to Çotuksöken (2001, p. 158), philosophy of history is “the field of things that exist on their own; actions, events; thinking space; It examines three basic areas in relation to each other: ideas, concepts, designs, language area: the structure of history as a discourse. Accordingly, those that exist on their own only become open to knowledge production after entering the mental processing in a thinking process. At this stage, historical information processed with thinking and interpretation is presented in a recording, descriptive and interpretive language. Based on these views it can be inferred that a historiography nourished by the philosophy of history, events, actions; works with a cyclical interaction of thought and language domains. Poststructuralist and postmodern versions of historiography define it as a narrative on the basis of its relation to literary forms. Historical material, in which events and facts are immanent, reaches the reader by breaking from the perspective of the historian in the field of thinking and being fictionalized as a narrative in a linguistic form. History is a linguistic fiction, a narrative, as historical events and facts are ultimately transferred to the reader with a linguistic presentation. This narrative is reflected by being determined by certain ideologies, cultural and historical codes (Jenkins, 1997). Because it is the historian who produces the discourse and the historical text, and the historian is equipped with the historical memory and cultural codes of the society in which she/he lives (D. Dilek, 2007; Jenkins, 1997; Munslow, 2000). As such, the discourse reflected in history and textbooks is not independent of the historian, social-cultural memory, contemporary paradigms, context and codes that reveal it. In that case, discourse construct is open to being explained, interpreted and transformed by discovering all these mental processes and codes that make up the linguistic structure when it is deciphered.

The potential of language to produce meaning, create consciousness and transform the subject has also attracted attention in the field of women's studies, especially in the focus of poststructuralist/postmodernist and French feminism (Humm, 2002; Sümer, 2011). Berktaş (2010, p. 185) argues that historiography is “an area of power and dominance” because women are clearly excluded from historiography, although they constitute perhaps more than half of humanity and are actively among those who make history. At this point, those who hold this power and dominance are also the subjects of the knowledge production process, and they will determine what and who will be included or excluded in historiography, how the narrative will be constructed, and how the historical actors will be positioned hierarchically. In summary, the determination of power relations will be under the control of those who hold power. According to French feminists, the male-dominated ideology is grounded in language, through language. For this reason, language is at the center of their work, “[they] focus on language in the subordination of women” and accepted truths are “produced by male-centered values” (Sümer, 2011, p. 170). Scott (2013) sees language as “the way to analyze subject construction, social organization and power relations on a historical basis” (Scott, 2013, p.52). According to Kristeva (1980), “historical studies are nothing

more than dealing with the analysis of language"; According to her, the concepts, periods and abstractions in which hegemony is realized through language can only be reached by analyzing written texts. Historical events (war, peace, etc.) are reflections of masculinity hidden in texts (as cited in Çaha, 2010, p.79). According to feminists who center language, masculine language is a field of domination. In addition, since this masculine language makes the existence of women invisible, it creates an obstacle for women to produce their own ideology. For example, the Turkish idioms "to get a girl, to give a girl, to want a girl" position women as an object rather than a subject (Güden, 2006). In these expressions, woman is "desired", "given" and "received". However, there are no idioms in Turkish such as "to get a man, to give a man, to want a man". As can be seen in this example, language includes male-dominated codes and in this field of power, men objectify women and subordinate them.

Gauthier (1974) said, "Women have remained silent throughout their history. But as long as women remain silent, they will stay out of the historical process"; however, Gauthier (1974) also adds that by reproducing a male-dominated historiography, women "will enter history by surrendering and alienating if they begin to speak and write" (as cited in Donovan, 2016, p. 218). It can be said that this view suggests that women should exist in this field with their own voices and values, not with masculine codes. According to Kristeva (1980), who draws attention to the fact that women are silenced on linguistic grounds, "women are people who do not exist in language, are not represented, are not spoken" (as cited in Çaha, 2010, p.79). This position of women in discourse and language seems to be related to the subalternity position of women in subalternity studies. Subordination, by definition, means the inability to speak; According to Spivak (1988), "subaltern is a subject that non-subject and occupies a position that non-position" (as cited in Türköz, 2014, p. 91). "The subaltern is not exactly the subject. The subject's voice comes out; However, since the subaltern voice does not come out, it cannot represent itself and cannot express itself in the political arena. The subaltern does not make a sound, or rather does, but his/her speeches come to the Western logo as a "murmur" rather than a meaningful sound" (Özmağas, 2014, p.856).

Similarly, in social studies/history textbooks, women's voices are not heard, a masculine voice speaks for/on behalf of them, even when the subjects of female actors of history are presented; women's resistances, struggles, and activism are ignored or glossed over and placed within a fictionalized, stereotyped, delimited discourse (see Demirel, 2010; G. Dilek, 2012; Dünder, 2021; Fidan, 2019; Pamuk ve Muç, 2021). This approach, which is very suitable for a non-subject situation, is marked as "subalternity" in the study.

In this context, the subalternity in the textbooks, the voices of female historical actors not being heard/suppressed; It can be argued that it has two dimensions: ignoring (silencing) the historical information produced by and in favor of women. For example, when discussing the history of women's rights, the Ottoman women's movement and other women pioneers and women are not usually mentioned; these women do not have a voice (Yapıcı, 2006) and a masculine voice-over reveals a stereotypical discourse in a few sentences. Even if the women's struggle is expressed at this point, since the voices of these women, who are the subjects of

history, are suppressed, the discourse is far from creating a subjectivized perception of women. At this point, it is possible to talk about a state of subalternity (repressed subjectivity) in the context of discourse due to the lack of self-representation of the female subjects of history and the speech of others on their behalf.

Misogyny, which is defined as "hostility towards women" in Turkish, is a way of maintaining male superiority and dominance in a patriarchal society and has the potential to lead to gender discrimination, humiliation of women, subordination of women and violence against women in society (Baydar, 2013). Within the framework of this study, misogynic fiction refers to the linguistic structure/discourse constructed in this context.

The aim of this study is to decipher the sexist codes that construct the discourse of "women on the stage of history" as a narrative on a linguistic basis in social studies and history textbooks. In this way, the study aims to draw attention to the importance of clearing the gendered codes of the linguistic construction of women's past and constructing the discourse in a structure that contributes to the female subject. Changing the language in the textbooks in favor of women and gender equality can contribute to the transformation of historical and collective consciousness in favor of women and gender equality by restructuring the historical thinking processes in favor of women. In this direction, the study focused on analyzing the relevant texts in the textbooks from the perspective of gender and feminist perspectives in linguistic context.

The sub-objectives of the research are as follows:

- Deciphering the misogynistic fiction in social studies/history textbooks.
- Deciphering the subordination of women in social studies/history textbooks.
- Opening up for discussion the possibilities of a language and discourse in which women become subjects in social studies/history textbooks.

METHOD

In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. Document analysis, a method frequently used in educational research, is functional in discovering the practices hidden by language (Hodder, 2000 cited in Ekiz, 2003). The documents of this study are social studies textbooks published between 2006-2022 and a series of history textbooks published between 1930-2022.

Sample

Criterion sampling (Yıldırım & Şimşek, 2008) method was used in the research. According to this method, the researcher can create the criteria in advance or work with an existing list of criteria (Baltacı, 2018). In this direction, the conformity of the texts in the social studies and history textbooks to the categories and themes created by the researcher was determined as the sampling criterion. Accordingly, seventeen textbooks, five of which were social studies textbooks (dated 2008, 2011, 2013, 2014 and 2019) and twelve history textbooks (dated 1930, 1931, 1976, 1995, 2002, 2004, 2009, 2010, 2011, and three dated 2018) were selected as the

sample. Sixty-four of the high school textbook authors are male and six are female; eight of the social studies textbook authors are male and three are female. The analyzed books are listed in the bibliography section.

Data Collection

In the social studies textbooks, the Culture and Heritage learning area (and especially the -pre Islamic- First Turkish States), which contains relatively more data on the female actors of history, and the adventure units of democracy that deal with the position of women in Turkish history were chosen. In the high school history books, especially in line with the misogyny category, the units containing data on the women in the First Turkish States and the palace (royal/dynasty) women in Classical Ottoman Periods were scanned. The texts (paragraphs and sentences) appropriate to the determined categories and themes were identified and recorded. In cases where the data are very similar to each other, instead of taking all the units (sentence/paragraph) with a similar structure, a part of them representing the relevant discourse in all these books was chosen.

Data Analysis

The data were analyzed using the discourse analysis method. The most appropriate method for the study, which aims to decipher the discourse construction in the texts, is discourse analysis. Since discourse analysis requires an in-depth explanation and interpretation of the data taken as the unit of analysis, it is thought to be suitable for the analysis of a small number of texts. Although the study was conducted on seventeen textbooks, it focused on a small number of texts at the sentence and paragraph level. According to Gökçe (2006) in this method, the reader is expected to "perceive and interpret" the text in the context of the researcher's interpretation. It is subjective in this aspect. "What did the author mean?" "How should the discourse or text be understood?" "Who said what, why, how and for what purpose?" focuses on questions. It requires a continuous interpretation process (pp. 44-49). "Power/knowledge shows political and ideological relations and how these relations are subject to change and transformation around a certain discourse" (Sözen, 1999, p. 85). In this direction, the research aims to decipher the codes in the discourses constructed in the context of female historical actors in the textbooks and to analyze them from a gender perspective, and in this way to discover the power and power relations in the discourses. At this point, the deconstruction approach (Sümer, 2011) that feminism employs to analyze the male-dominated mechanisms and power relations permeated and reproduced by the language has been utilized. This approach uses the following three forms of analysis:

- (1) Focusing on the analysis of how the qualities and characteristics of men and women are expressed in texts,
- (2) Examining how cultural typologies and discourses regarding men and women are handled in the form of dilemmas,
- (3) To reveal how consciously or unconsciously entrenched gender relations are used through rhetoric (Frug, 1992, as cited in Sümer, 2011, pp. 167-168).

Identified analysis categories and themes are presented below. Some of the themes can also be analyzed separately; however, they are considered together as they support each other.

Discourse Analysis Categories and Themes

Misogyny-Involving expressions and comments in the nature of hatred, contempt, disregard, and contempt for women.

- Disdain- Using expressions that belittle women and what they do.
- Exclusion – Identifying areas where women are perceived to not belong and exclusion from these areas on linguistic grounds.

Subalternity (Suppression/Silencing): The suppression of women's own voices and possibilities for self-representation as historical subjects.

- Gender hierarchy/Subordination- Hierarchically placing men in a higher position by defining hidden masculine subjects in sentences, determining men and masculine codes constructed from the perspective of gender as the norm, centralizing men and subordinating women to them, subordinating women, and suppressing/repressing women's subjectivity.
- Othering- Constructing a group of women as the other of others.
- Speak on behalf of - Speak for female -historical- subjects by suppressing their voices, depriving female historical subjects of their representation.
- Silencing- Not giving place to women's voices, suppressing women's voices.
- Hiding/Ignoring/Idealizing- Deleting some events in the main plot of events -within the scope of historical reality- from the text/presenting the plot without mentioning these issues, thus constructing an idealized discourse.

In line with the purpose and sub-objectives, the data (sentences and paragraphs) suitable for these categories and themes were numbered sequentially within themselves and the words that should attract attention were highlighted under the relevant heading, these direct quotations were analyzed and interpreted by supporting the relevant literature. Although a specific analytical framework has been created, this study focuses on language, discourse and meaning, and the categories and themes are handled with a flexible approach as long as they are related to each other. Accordingly, the data under the “misogyny” title, for example, were included in the analysis under this title to the extent that they included the themes within the scope of subalternity. Again, although the relevant data were analyzed under the specific theme, other related themes were also included in the analysis. Thus, it is aimed to present the comments as richly as possible by associating all the themes included in the discourse with each other.

In discourse analysis, which is fed by the post-positivist paradigm, unlike content analysis, which is fed by the positivist paradigm, subjectivity is at the forefront; the validity and reliability approach is determined by "dialogic interaction with the text, the power of interpretation and the capacity to be critical" (Taylan, 2011, p. 75). In this context, the data were supported by the literature and interpreted with a critical approach; on the other hand, the analyses were shared with a history education expert and his/her opinion was obtained. As a matter of fact,

"peer review" is one of the methods used in the context of credibility (validity) in qualitative research (Glesne, 2013). However, due to the explained characteristics of discourse analysis, Miles & Huberman reliability formula (consensus-disagreement) coding was not used as in content analysis; because, as mentioned, discourse analysis is a subjective process and focuses on the power of interpretation. Instead, some comments were strengthened by taking into account the views obtained from the peer review and alternative discourse/sentence suggestions were included on how the discourses deconstructed with a critical approach could be constructed in favor of women/gender equality.

FINDINGS

In this section, the findings are grouped under two main categories: Misogyny and Subalternity.

Misogyny

Disdain/Exclusion

The first finding that will be discussed in this category in history textbooks is the discourses that are described as the "reign of women" in traditional historiography and that the "intervention" of dynasty women in the state administration leads to the destruction of the state. Relevant data from one of the recent high school textbooks is provided below.

(1) As in other uprisings, the main reason for the Istanbul uprisings is the weakening of the central authority. (2) The enthronement of the young and inexperienced princes, the effectiveness of the valide sultans (queen mothers) and the palace administrators close to them in the central administration led to weakness of authority in the administration (Cazgir et al., 2009, p.95).

As it is clearly expressed in these sentences, it has been shown that the valide sultans were effective in the state administration as one of the reasons for the internal revolts in the Ottoman Empire in the 17th century. In the same book the power of Kösem Sultan is presented as follows:

(1) Murat IV was at a young age when he ascended the throne. (2) For this reason, his mother Kösem Sultan and Grand Vizier Ali Pasha used the administrative power. (3) However, over time when Murat IV reached the age of maturity, he got rid of the influence of the palace women and the courtiers and dominated the state administration (Cazgır et al. 2009 p. 100).

It is understood from the following lines that this rhetoric has continued from the 1930s to this day, in a harsher but same content, retrospectively:

(1) The most beautiful Circassian, Georgian, Russian, Hungarian, Greek, Italian, German and French girls, who were captured from all over the world and gathered to the palace either as spoils of war or by being bought from slave traders, constituted the sultan's harem imperial. (2)

Unaccountable intrigues were made among these mixed-generation women, who often spent their time without work, in order to befriend the sultan, to rise to the rank of haseki [concubine who has a child from sultan/king] by giving birth to a child from the sultan, and then to have their children preferred over the children of their partners, and to become the valide sultan (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti [Turkish History Investigation Society] (TTTC), 1931, p.50).

Statement 1 sets out the slavery status of courtiers and then enumerates their ethnic identities. This statement also gives information about their physical characteristics and gives the reader the message that they have succeeded in gaining influence by influencing the sultans in this way. The discourse in these statements is that the women of the court are inferior in status as slaves, but their inferior status is reinforced by implying that they are not Turkish (the other). Palace women are slaves and non-Turkish. In the discourse in statement 2, the women of the palace are fictionalized as malevolent images that use their femininity to make a career and can turn all kinds of intrigues. In statement 1, new sexist codes are articulated through their bodies, in statement 2, to the discourse constructions in which women are presented as slaves and non-Turkish (other) in an inferior status. As such, it can be said that national identity and sexist codes created the misogynistic setup of the discourse. In the discourse, women have been placed in an inferior status by being despised over their nationality, slavery and body.

The discourse in the following lines is misogynistic in that it refers to the fact that women act in an area to which they do not belong, and holds them responsible for the disrupted order. Because the expression “interfering in state affairs” indicates that this action is not approved.

The interference of concubines in state affairs disrupts the order of the administration; In order to meet the increasing costs of waste and debauchery, the corruption and arrogance of large and small civil servants was making the right, justice, and order in the administration more out of whack (TTTC, 1931, p.50).

It is understood from the 1931 textbook (hence the official history discourse) that traditional historiography's "women's reign" discourse was adopted and presented as one of the reasons for the "Period of Stagnation":

“The period of Stagnation passed with [incidents] such as (...) palace women's intrigues and their intervention in state affairs (Women's Reign)” (TTTC, 1931, p.60).

(1) The reign of women: The personal incompetence and immorality of the sultans after Suleiman the Magnificent led to palace intrigues and the domination of palace women. (2) The mother or her wives, who benefited from the fact that the sultans were children or insane, reigned. (3) The women of the palace, who gained influence, had an effect on all the promotions and appointments, and they caused waste (waste). (4) The main women of the palace who gained influence and reigned in this way were the Russian Hurrem Sultan, the aforementioned favorite of Suleiman the Magnificent, and Murat III. His wife was Venetian Safiye (Bafo) and especially Ahmet I's wife was

Greek Kösem Sultan. (5) Realizing the era of six sultans, Kösem did not hesitate to even attempt to poison his son, or even to poison his grandson in order to maintain his dominance.” (TTTC, 1931, p.60).

All of these statements produce negative images of women who are scheming, opportunistic, wasteful, and misuse an illegitimate power in the field of politics, which they should stay away from. By presenting the ethnic identities of the women of the palace, statement 4 states that these women of negative character come from various ethnic backgrounds and thus are not Turkish. In summary, these negative characters are not Turkish women. In this respect, the discourse produces the dichotomy of Turkish and non-Turkish women, and this is also related to the theme of othering. Statement 5 is the discourse in which misogyny is felt in the highest tone, because the fictionalized woman image depicts a malevolent character who can make any attempt for power and power, including consenting to the death of her children and grandchildren, or attempted murder.

Another data of similar nature from a high school textbook is as follows:

“After Murat the Fourth spent his childhood under the guardianship of his mother Kösem Sultan, he became a formidable and cruel dictator” (Emin Ali, 1930, p.72).

This discourse includes an indirect, though not direct, misogyny towards Kösem Sultan. Accordingly, Kösem Sultan is a "bad" mother who raises her child in a cruel and dictatorial character. Because she could not raise her child well, she could not discipline him. Secondly, from the rhetoric, it can be understood that Kösem Sultan is raising her child in this direction because she already has a bad character. Either way, the discourse presents a bad character and/or a bad mother image.

Similar findings obtained so far have also been found in high school textbooks of different dates:

(1) “For the first time in the state administration, women's influence entered with Hürrem Haseki Sultan and it was extremely harmful” (Öztuna, 1976, p. 95).

(2) “First, Kösem Mahpeyker, one of the ominous figures of Ottoman history, becomes the regent of the Great - Valide-Sultan [...] (3) She is the most famous woman in Turkish history. But this is not a good reputation. She is ambitious to the extent of her intelligence” (Öztuna 1976, p. 125).

(4) “Princes who were deprived of knowledge and experience were under the influence of statesmen and palace women when they became sultans” (Laçin et al., 2018, p. 76).

The harmfulness of women's involvement in the state administration in Statements 1, 2 and 3, the characterization of Kösem Sultan as an ominous figure, and the presentation of her as an abuser of her intelligence are the misogynistic elements in these discourses. On the other hand, statement 4 contains a much lower-toned and rather indirect misogynistic discourse than statements 1, 2, and 3. “To be under the influence” is the verb that establishes the misogyny in this statement. Therefore, it has been found that court women's

access to administration and power can find a place for itself in recent dated and contemporary history textbooks (dated 2009 and 2018), albeit in a less indirect and weak tone. Current textbooks seem to have largely moved away from the misogynistic discourse that belittles, excludes, and makes negative attributions to the women of the palace. It has been found that the textbooks in the past (dated 1930, 1931 and 1976), on the other hand, were articulated with national identity codes from time to time, and carried a rather high-toned misogynistic discourse. In the social studies textbooks, some data that can be coded as misogyny in the context of the topics analyzed are discussed in relation to subalternity under the subsequent heading.

Subalternity

Othering

In historiography, a group of women is dichotomously fictionalized at the level of discourse. An example of this approach is Sultan Mehmet IV's mother, Hatidca Turhan Sultan, is fictionalized as the other of other valide sultans in masculine historiography. The first of the data obtained in this direction from high school textbooks is as follows:

(1) This [Hatidca Tarhan Sultan] is not a woman who can do anything for herself, like her mother-in-law [Kösem Valide Sultan], who thinks only about herself. (2) She is a very high moral, intelligent young woman who adores the state. (3) She was only 24 years old when she became the regent of the World State. [...] (4) Tarhan Sultan defended the high interests of the state with very clever balance calculations and sought a man [statesman] for 5 years. (5) Changes 10 grand viziers. (6) None of them can show the expected merit. [...] (7) She equips Köprülü with the powers he desires and withdraws from the regency in glory (Öztuna, 1976, p. 125).

In the dichotomous setup in this discourse, Hatidca Turhan Sultan is the other of the palace women (Safiye Sultan, Hürrem Sultan, etc.) represented by Kösem Sultan (G. Dilek, 2012, pp.50-51). Kösem and Hatidca Turhan Sultan represent two opposite political women. Accordingly, in the face of the woman who aspires to power and rule and wants to have power and governance power, a woman who does not aspire to power and governance power is fictionalized, who is looking for a qualified male administrator who will surrender power and administration. At this point, the image of "Hatun as a political actor" (the woman who ruled the country with the Khan), presented as the strongest indicator of gender equality in old Turkish societies, is ignored at this point. This is a break in the discourse of the political subject, and it can be argued that the relationship of women with governance power is contextual in these discourses. This contextuality has two dimensions: historical period and actors. While it is legitimate for women to be in the state administration in the First Turkish States Period, it is seen as illegitimate in the Ottoman Period. While power and administration are seen as illegitimate for women who do not conform to the contextually male-dominated historiography codes, this field gains legitimacy for women who are thought to carry these codes. However, as conveyed in the statement "Hatidca Turhan Sultan's withdrawal from the regency (indirect power) with glory" in statement 7, this power is approved as long as it is

compulsory and temporary, and ultimately it should be handed over to its original owners, namely "statesmen" (men).

Another data that supports this finding is the verbs used while conveying the action of women in the state administration. Here is an example taken from a high school textbook: "Palace women's meddling in state affairs and the fact that some statesmen took their side were effective in the outbreak of the riots" (Kopruman et al., 2004, p. 51).

Here, "interfering in state affairs" is used to mean interfering in state affairs, and the efforts of women to have power in an area that does not belong to them have been criticized by the historians/textbook writers who construct or convey these discourses as not being seen as legitimate. At this point, women are excluded from political life, administration and power in the field of discourse. The discourse is also misogynistic because women's involvement in government has been reported as an act of rebellion.

Another data supporting that the discourse of "Women's Reign" differs in the case of Hatidca Turhan Sultan, following traditional masculine-centered historiography, is contained in the following lines in the recent high school textbook:

(1) Until Mehmet IV was old enough to rule himself Mehmet IV's mother and viziers ruled the country [...] (2) After Mehmet IV took the administration from his mother and viziers, he appointed the statesmen he trusted in order to put an end to the bad course of the state. [...] (3) As he was young in the first years of his reign, his mother Hatidca Turhan Sultan and grand viziers ruled the country. (4) After taking over the administration alone, he gave the Grand Viziership to the Köprülü family (Cazgır et al., 2009, pp. 105-106).

While talking about Kösem Sultan in the previous lines of the aforementioned book, the discourse established as "his mother Kösem Sultan and Grand Vizier Ali Pasha used the administrative power" (Cazgır et al., 2009, p. 100), when it comes to Hatidca Turhan Sultan, "his mother Hatidca Turhan Sultan and grand viziers ruled". There is a difference in the degree of legitimacy between the verbs "to exercise power of administration" and "to administer". Accordingly, administering appears to be a more legitimate act than exercising power. As a matter of fact, a sentence such as "Suleiman the Magnificent used his administrative power" cannot be used for a sultan, the preferred verb should be "ruled". In this interpretive framework, it can be argued that the rule of Hatidca Turhan Sultan was affirmed/legitimized.

Again in the same textbook, the presence of valide sultans in the administration is shown as one of the factors that weakens the central authority (Cazgır et al., 2009, p. 94, 95), while Hatidca Turhan Sultan, who appears as an exception to this, is also "the only palace woman whose voice can be heard" (G. Dilek, 2012, p. 59). The lines with the voice of Valide Sultan are as follows:

(1) Valide Sultan: Everything is about to disappear in our country due to the absence of a hand that can take everything from its roots and resolve it. In such a situation, do you find the courage and wisdom in yourself to bear the burden of the state as it is said?

[...]

(2) Valide Sultan: What's your answer, Pasha? " (Cazgır et al., 2009, p.106).

The voice in these lines speaks to offer a bureaucrat to hand over the state administration. In statement 1, she is looking for "a hand that will take everything from its roots and solve it." With the acceptance of the offer by Köprülü Mehmet Pasha, according to the traditional historiographic discourse, "the reign of women ends." State administration is now "in legitimate hands, as it should be." Hatidca Turhan Sultan is also not a woman eager to rule the state; As a woman who had to manage, but always sought suitable managers to hand over the administration in this process, it was praised and affirmed in male-dominated historiography (G. Dilek, 2012, pp. 50 -53). In this discourse, Hatidca Turhan Sultan's inclination to be a partner in power and to rule in the "political field that does not belong to women" with masculine coding is appreciated. Therefore, even if her voice is heard, in this discourse, the voice of women speaks to reproduce the male-dominated approach and discourse in historiography. As a result, this female voice does not contribute to the subjectivity of women, but to the reinforcement and internalization of the male-dominated discourse, the subjectivity of men. However, in order to understand the true nature of Hatidca Turhan Sultan's influence on power and administration, and in order to gain her own voice, in short, to become a subject, presenting her from a perspective freed from sexist code and male-dominated historiography and from a female point of view may be a method to be followed. Misogyny, on the other hand, seems to be a dynamic that contributes to the processes that create women's subordination at the level of discourse. It can be thought that the misogynistic discourse contributes to the subordination of women by objectifying women with the language constructed from a masculine perspective. Because Spivak, while criticizing the intellectual discourse about the subalterns of postcolonial third world countries, aimed to "show how this discourse erased the subaltern from the historical and political scene" (Özmkas, 2014, p. 857; Spivak, 2016). Based on this act, it can be argued that the "reign of women" discourse, which was transferred from the history writing to the textbooks, contributed to erasing the female actors of history from the stage of history at some point, through the fictionalization of women's images that led to the destruction of the country and/or strived to hand over an entrusted government to the most suitable -male-manager. As a matter of fact, the women presented in this view limit the imagination of the reader to the determined frame, the higher the tone of misogyny in the discourse, the more convincing the discourse can become if the language that seems monolithic and absolute is used with determination. When the palace women, as active subjects of history, are not considered worthy of research in terms of the various roles they played in the Ottoman history in the relevant periods, they may face being erased from the historiography as they are not worth writing over time. As a matter of fact, Hatidca Turhan Sultan has also become invisible in current textbooks, and the statements on this subject are mostly limited with the following statement "the princes who lacked interest and experience, were under the influence of statesmen and palace women when they became sultans" (Laçın et al., 2018, p. 76).

The historiography of the women of the harem and the palace and their discursive construction in the textbooks are worth discussing in detail in a separate study. Only by considering the limitations of this study, it will be sufficient to briefly mention the discourse of harem and palace women in one of the current textbooks.

In the 10th grade history textbook (Yüksel et al., 2018, p. 171, 174), the education of the women of the palace and their contributions to city life through their marriages are mentioned. The discourse of the textbook codes the harem as an educational institution, similar to the previous high school textbooks (see Alpaslan et al., 1995; Başaran et al., 2002). On the other hand, the current textbook adds the code of "the sultan's house" to this discourse about the harem: "This is the section where the sultan maintains his private life. The sultan's family and concubines were located in the harem, which was the sultan's house" (Yüksel et al., 2018, p. 170).

The following lines reinforce and complete this discourse:

(1) Life in the harem is not easy at all. (2) It is clear that people who talk about the harem disrespect the harem without understanding both the harsh life lived here and the cultural environment created by the talented and intelligent women here. (3) The harem is not a place of entertainment, it is above all a house. At least, every family should be respected as much as their home (Ortaylı, 2006, edited from p.73-79) (Yüksel et al., 2018, p.174).

The mentioned textbook is silent on the role of women in state administration; however, the harem, which is the sultan's house-private area, and the issue of respecting the women living there seem to have been handled with a strong emphasis. The female subjects of history, whose existence, deeds, voices are rendered invisible/silenced/suppressed in the context of administration and power, seem to be positioned only in the private sphere in the discursive field. Statements 1 and 2 seem to emphasize the value of women as historical subjects. On the other hand, the masculine voice reflected in the textbook from statement 3 ignores the transitions between the public and private spaces and positions it entirely in the private sphere in order to defend the dignity of the harem and its people. At this point, when the discourse in the textbook is read with the code of "the sultan's house", the meaning of "the sultan's family and private life should be respected" is reached. At this point, it can be said that the entire narrative is constructed with masculine codes that are in the center of the sultan rather than women, and that work in his favor. The examination of the 2019-2020 high school history textbooks by Pamuk and Muç (2021) also revealed that these books are male-dominated and that women are positioned as a part of the private sphere, not the public sphere.

A series of studies examining the history textbooks (Güngör, 2005; Sarı, 2005) support the findings reached under this title, that from the Early Republican years to the 2000s, the women of the palace were strongly shown among the reasons for the weakening of the Ottoman Empire, negative expressions against women were used, and a history was written against women in the context of the subject approach. When the recent textbooks are examined, it can be seen that this discourse and approach has been valid for almost ninety years. The main point here is the studies of Leslie Peirce (2002; 2019) and similar academic studies (see Argıt, 2014; Kumrular, 2015;

Thys Şenocak, 2009) which deals with the discourse, especially the women of the court, with a new perspective and paradigm in the center of gender/women's studies by going beyond traditional historiography. It has continued to protect its existence and continues to do so. In these works, Peirce (2002; 2019) substitutes a historical narrative written from a woman's point of view, the discourse of "The Age of Valide Sultans", instead of the misogynistic "Reign of Women" discourse (G. Dilek, 2012). While the official -masculine-centered- discourse continues to ignore current studies and at this point, misogynistic discourse construction; from past to present, primary historical sources, for example, Mehmet Khalifa's narrative about Kösem Sultan in his "Historical Gilmani" (Oral, 2000), which portrays a positive valide sultan, has also been ignored. The fact that the discourse of "Women's Reign" was chosen retrospectively to the discourse of "Valide Sultans" is the act that reveals subalternity at this point. Just as the voices of the valide sultans of the relevant period were silenced in the textbooks, the voices of the -women-historians who presented them as positive images were also silenced. Accordingly, it can be argued that these textbooks are the domain of masculine-centered discourse that excludes women-centered discourses and a history written from a woman's point of view (see Argit, 2014; Kumrular, 2015; Peirce, 2002; Thys Şenocak, 2009) in which the female actors of history are subjects. This subordination can be overcome with a historiographic approach that focuses on seeing historical events from within, seeing events from different perspectives, "understanding" the female actors of history, hearing their voices, historical sensitivity and giving them the opportunity to represent themselves.

Another example of the dichotomous setup and marginalization that fictionalizes a group of women as the other of others is the Chinese princesses who appear as the other of Turkish women. According to this discourse, the court women of the Ottoman Period from "various countries" -non-Turkish- who influenced the sultans and led the country to decline, leave their place to the Chinese princesses when it comes to the period of the first Turkish States. A social studies book contains the following statements:

(1) After the death of Mete Han, the Huns continued their existence in Asia for a while. (2) The Chinese princesses, who married Turkish chiefs, set the lords against each other. (3) The Chinese understood that they could not defeat the Turks by war. (4) For this reason, they succeeded in destroying the Great Hun State with the practice of "Divide and Rule" (Kaya, 2013, p.64).

(5) The khan, who could not get rid of the influence of the Chinese princess and whose national feelings decreased, did not value this belief of his nation (Kaya, 2013, p. 69).

In support of this misogynistic discourse, it should be noted that Gökalp (1987) endorsed the view that the khans/beys could never have the status of a lady/wife from the Turkish province for their wives, who were Chinese princesses, and that their status was lower (G. Dilek, 2012). These data indicate that the discourse of othering also overlaps with the fiction of national identity. According to Statements 2 and 5, Chinese women, who were fictionalized as the other of Turkish women, led to the destruction of the state by under their influence,

like women courtiers of "various nationalities", who, similar to the discourse in the 1930s, brought the princes and sultans under their influence and brought the country to destruction.

In relation to all these discourses, it can be mentioned that there is a discourse construct that corresponds to the meaning of "some of the others", "constant alterity of what is below" (Yetişkin, 2013) contained in the word subaltern in some textbooks following traditional historiography. Based on this meaning of the concept, it can be argued that the heterogeneity of the subaltern category of the female subjects of history varies. Accordingly, all women are not marginalized in homogeneous contexts in historiography. In different contexts, political women's access to power is affirmed, while "some of the others" political women's access to power is not. The example of the first of these is the woman who is the wife of the khan and the mother of the prince/s in the context of the First Turkish States; The example of the latter is female masters/hasekis and valide sultans as the sultan's wives and mother in the context of the Ottoman Period. The direct participation of women (king's wife/queen) in the state administration and their active position in the political field are affirmed in all textbooks by showing the existence of equality and the value of women in ancient Turkish society. However, the fact that the sultan/valide sultans took an active role in the state administration in the Ottoman Period is often presented as one of the causes and consequences of the deterioration of the state administration in the textbooks. At this point, the masculine mind that established the discourse coded the political activities of women as legitimate in the first Turkish states and as illegitimate in the Ottoman Period.

Hiding/Ignoring/Idealizing

One of the data obtained from the related high school history textbook under this title is as follows:

"Turkish women are mentioned with respect in Dede Korkut Stories and Kutadgu Bilig" (Okur et al., 2010, p. 89).

The proposition that women are mentioned with respect in Kutadgu Bilig does not reflect the reality, since this work contains misogynistic advice. At this point, Kutadgu Bilig seems to have been idealized in the context of the value given to women through hiding/ignoring. The items containing misogyny in the Kutadgu Bilig work written by Yusuf Has Hacib can be seen below:

4510- Marry the girl quickly, do not keep her at home for a long time, otherwise this misery alone will kill you, without the need for illness.

4511- O friend, let me tell you a definite word; It would be better if these girls were not born, if they were born, they would not live.

4512- If he is born, it is better if his place is under the ground or his house is next to the grave.

4513- Keep women at home at all times; It's not like a woman's inside out.

4514- Don't let the stranger into the house, don't take the woman out; The eye that sees these women on the street tempts them.

4515- If the eye does not see, the heart does not desire; O son, if your eyes see, your heart desires.

- 4517- Do not add women to men in eating and drinking; if you add them they miss the mark.
- 4518- Do not leave the woman out of the house; if he does, he will go astray from the right path.
- 4519- The origin of the woman is meat; preserve meat; if you don't care, the flesh stinks; there is no solution for this.
- 4520- Respect the woman, give her whatever she wants; Lock the door of the house and do not let men into the house.
- 4521- There is no loyalty in them from all along; Wherever their eyes look, their hearts flow.
- 4522- They are like a tree that tills and grows; Its fruit is poison, do not have any appetite for it.
- 4523- How many thousand mighty men and men of soldiers have been destroyed because of women.
- 4524- How many men with rosy cheeks and a healthy glowing face have perished because of the women.
- 4525- These women buried thousands of famous and famous heroes alive.
- 4526- How can you hold them under control; unless the God who guards everything will deal with them (Yusuf Has Hacib, 1985, pp. 326-327).

As seen in all these articles, the work named Kutadgu Bilig presents opinions that contradict the claim in the mentioned textbook that "Turkish women are mentioned respectfully in Kutadgu Bilig". As a matter of fact, in the discourse in these lines, women are presented as unreliable, weak-willed, unmeasured, irrational and lacking in self-control images. Similarly, Kılıçaslan & Işık (2016) refer to the advice in the work called Kutadgu Bilig, "[these] are of the nature of advice given only to men from the mouth of men. In the work, the woman is unreliable and must be controlled by men; otherwise, it will cause the destruction of men" (p. 96). The statements in the textbook are actually lines quoted from a secondary historical source. In this way, the approach of hiding/ignoring the discourse in the relevant historical source has been transferred to the textbook as well as it has become a part of the discourse in the textbook.

Another data to be examined under this category is an event described in Chinese sources under the title of "Patriotism in Turks" (Okur et al., 2010, p. 76) in the high school history textbook. In summary, in the original story of the event, which is told in Chinese sources, Tunguses ask Turkish Kagan Mete for a horse belonging to his father, Mete's wife and a barren piece of land, respectively. While Mete agreed to give the horse and his wife, despite the opposition of his advisors; He does not agree to give the piece of land and declares war on the Tungus. He also punishes his advisers with death, who state that this useless piece of land can be given away.

This event took place in the relevant textbook by hiding/removing the part where Mete's wife was requested and he gave his wife to the Tunguses. The relevant text can be viewed below:

- (1) Mete's struggle with the Tunguses constitutes his political genius, the essence and basis of the Turkish understanding of the state. (2) This event is described in Chinese sources as follows: "When

Mete took over the administration, the Tunguses were at the peak of their power. (3) The Tunguses, who learned that Mete was on the throne, announced that they wanted a horse that belonged to Teoman through the ambassador. (4) Mete met with his advisors. (5) They said that the horse should not be given. (6) Mete fulfilled the Tunguses' request. (7) Thereupon, the Tunguses believed that Mete was afraid of them and they made more heavy demands from Mete. (8) Despite the strong opposition of Mete's advisors, Mete also accepted these requests. (9) But the unjust demands of the Tungus ruler increased even more. There was a large unused piece of land between the two states. The land where there were no people apart from the military units of the two states was very far from the Huns. The Tungus ruler demanded this piece of land from Mete through the envoy sent. Mete asked his advisors again. Some said that this piece of land could be given, some said it could not. Thereupon, Mete blazed with anger and said, "How can we give the land, which is the foundation of the state?" He declared war on Tungus. *Türkler Ansiklopedisi [Turks Encyclopedia], vol 1, summarized from pp. 687-708 (Okur et al., 2010, p. 76).*

As can be seen in the related text, the part of the story asking for the wife is hidden and this missing part is completed with the explanation of "heavy demands" in statement 7. As a matter of fact, when the relevant pages of the source (Turks Encyclopedia) from which the story is quoted are examined, it can be seen that the event is told in its original form, including the part of asking for a spouse, as in the Chinese source (see Onat, Orsoy, & Ercilasun, 2004, p. 6). In the relevant section, the story is interpreted as follows:

While he was meeting the unjust and immoral demands of the neighboring state, he thought that the horse and the chick were his personal property and therefore did not want to endanger the future of his state and nation. More precisely, Mete made all kinds of personal sacrifices, pushing all the limits of his possibilities, with the patience and determination unique to his lineage, in order to preserve the peace between the two states. [...] In his understanding, personal property and family could be sacrificed if necessary; but state land could never be sacrificed, even if it was an unused land. This thought of Mete has preserved its immortality throughout Turkish history and has formed the essence and basis of the Turkish state understanding (Koca, 2002, p. 1059).

In these lines, it is clearly stated that Mete considers his horse and his wife as his personal property. This story seems open to discussion within the framework of women's and human rights in the current context. In other words, it contradicts contemporary values. In the past context, it has the potential to break the "value given to women in ancient Turkish societies" narrative (an idealized narrative) in historiography and textbooks, which will be discussed under the successive title, at this point. For these reasons, it can be argued that this part of the story is hidden/ignored. When evaluated together with the discourse that "Women are treated with respect in Kutadgu Bilig" in the related history textbook (Okur et al., 2010, p.89), the approach called hiding/ignoring/idealizing in this study is also related to "identity sublimation." Within the scope of this role, which is one of the group identity roles associated with the collective memory, "identity is consolidated to the

extent that belonging to a group provides dignity to the members of that group. For this reason, in the collective memory, the achievements of the group's past are highlighted, while unethical negative actions and mistakes are covered. Thus, self-esteem is tried to be protected and increased" (Licata, Klein & Gely, 2007, as cited in Bilgin, 2013, p. 35). In this direction, it can be argued that making negative attributions to the collective memory, which is one of the most fundamental building blocks of national history, as in this example is avoided.

A finding showing that the idealized female fiction in textbooks can sometimes be replaced by historical reality is given below.

(1) His family life was extremely perfect. (2) There were no cases of beatings related to women among the ancient Turks. (3) Despite this, the woman was deprived of some rights. This was particularly evident about inheritance. The property would be left to the son [...] *Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi [Illustrated History of Turkish Literature] vol. 1, pp. 33-35 (Edited)* (Kaya, 2013, p. 177).

In this paragraph from a social studies textbook, while expressing the issue of violence against women in the old Turks, statement 2 mediates the subject of violence by using a passive language. Thus, the discourse does not directly convey the discourse that men do not beat women/inflict violence on women; implied by an indirect linguistic construct. In the discourse, "male violence" was defined as "beating event" and in this way it seems to be avoided to express clearly that the subject of this undesirable event is a man. Statement 3 has a content that breaks the idealized discourse of women and family. At this point, it is noteworthy that the difficulties and inequalities faced by women are also presented, even if only the issue of inheritance is discussed.

Hidden Subject/Gender Hierarchy/Subjection

Under this title, it has been shown how the subject (Turks) corresponding to the Turkish nation is constructed in a masculine form while describing Turkish history, therefore it is argued that the "Turks" category is set up to point to "Turkish men", far from representing all women, men and children: "Respecting the elders, loving the little ones, helping the weak and women, protecting the orphans, keeping one's word were among the characteristics of "Turkish" (Oktay, 1980 cited in Güngör, 2005, p.226).

In this sentence from the high school history textbook dated 1980, "helping women", which is counted among the Turkish-specific characters, is the indicator that reveals the masculinity of the subject. Because if the "Turkish" category in this sentence includes all individuals, men and women, in that society, it is expected that all men and women help women. In this case, it is concluded that women helping each other is a Turkish character trait, which is meaningless. However, a meaningful sentence can be mentioned if Turkish men are helpful towards women. Subjects also helped in the sentence are "weak" and "women". The following clause is "protecting the orphans". The fact that women are placed among subjects in need of help, such as the weak and the orphans, in this discursive system is another data pointing to the subordination of women in the discourses

in the textbooks at this point. The message that Turkish men are magnanimous and virtuous individuals who protect and watch over the weak, women and the orphans places men hierarchically above women -who are perceived to be in need of help.

Another example identified in the recent high school textbook is as follows: "The Turks have valued and glorified women throughout their history" (Okur et al., 2010, p.89).

Here, too, the subject (Turks) cannot represent Turkish men and women, since it would be meaningless for women to value and glorify themselves, along with men, when the phrase is read as "Turks: -Turkish men and women- throughout their history have valued and glorified women". However, when the statement is read as "Turks: -Turkish men- throughout their history they have valued and glorified women", it takes on a meaningful structure. Therefore, the subject "Turks" is encoded in the masculine form in this sentence and does not represent Turkish women. Because the discourse and emphasis that women are "valued" in Turkish societies is related to the oppression, control, marginalization and subordination of women by men in the context of a male-dominated social structure and mentality. Since it is men who build the patriarchal system, it is men who determine the value given to women. This discourse: "Throughout history, Turkish women have acquired a high status in social life. Throughout history, Turkish women have a high status and value for society." In these discourses, the woman is the actor; There are no hidden masculine subjects who value women. Women are *de facto* valuable to society with their existence and actions and have an important place in society. In summary, valuing women is not a blessing; women are already valuable.

The following sentences in a current social studies textbook also support this finding:

(1) In the geography stretching from Central Asia to Anatolia, Turks have reflected the value they attach to women in social life in different ways. (2) Considering the Turkish history examined from written and oral sources, it is seen that women have a very important role in society (Yıldırım et al., 2019, p. 217).

In the first of these statements (1), "the value [the Turks] give to women" becomes meaningful when read as "Turkish men". The second (2) is another data supporting the subordination of women in textbooks. As a matter of fact, in the same social studies textbook (Yıldırım et al., 2019), while male voices quoted from written and oral sources are included (while male voices can be heard), only a woman's voice is included in the historical context. Except for the lines in which the Chinese princess married to a Hun Khagan expresses her sadness and unhappiness due to the conditions she lived, the female actors of history are silent. However, Mete Han, Oguz Kagan, Bilge Kagan, Kutluk Bilge Kül Kagan, and Mukan Kagan talk about their states, successes and difficulties they faced -even if these talking are fiction-.

In another statement in one of the social studies textbooks, the value of women in Turkish society is constructed in a more passive structure. The statement is as follows: "Women were highly valued in ancient Turks" (Yılmaz et al., 2018, p. 210).

The discourse in this statement seems to be closer to a genderless structure at first glance. On the other hand, the phrase "by whom?" When the question is asked and the question is answered as "Women were highly valued by Turkish men and women", the situation where women value women again emerges. The fact that women value/not give value to women also indicates a male-dominated social structure. Because the fact that women value or do not value their same sex more or less can be associated with a perception of gender that is structured by male-dominated codes in a patriarchal society and internalized by women. Here, the woman values herself and her fellows not with her own self-awareness and consciousness, but from a consciousness constructed with masculine codes. For example, the fact that women who are mothers or mothers of sons are valued more than other women in a society is related to these gender codes. The following statements quoted from social studies textbooks support this view:

(1) "In the nomadic Central Asian Turks before Islam, women [...] have a respectable place in family, and above all, they are mothers" (Altun, Doğan & Uzun, 2011, p. 155).

(2) "The fact that women are respected so much is mostly because she is the mother of the holy Turkish child" *Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi [Illustrated History of Turkish Literature] vol. 1, p. 399* (Kaya, 2013, p.177)

These discourses decipher the masculine codes of "the value given to women" and "the subject who values women". The importance of women in society is primarily associated with being a mother, and the great respect shown to women stems from her being a mother. The absence of such a discourse about a man's becoming a father reveals a mentality from a masculine perspective that motherhood and therefore mother women are the most valuable women in society. In statement 2, nationalist paradigms are also added to this motherhood fiction, and according to this, women are not only the mother of a child in old Turkish societies; She is valuable because she is the "mother of the holy Turkish child". In the context of this subject, in the textbooks, men are the ones who establish a state, run a state, win a victory, feed their people, clothe them, etc. While it stands out with its many activities, it does not impose a value such as "the father of the holy Turkish child". He is valuable not as the father of his own children, but of the people and the state, that is, as a political subject. Two sample statements from high school textbooks can be seen below.

(1) "We can say that the mother, father and child relations of the Turkish family were very influential in the acceptance of the state as the "father" in the ancient Turkish society" (Okur et al., 2011, p. 66).

(2) The adjective "father" is used for "state". (3) Land is expressed as "the motherland protected by the father of the state". [...] Assist. Assoc. Dr. Bülent Atalay [...]" (Okur et al., 2011, p. 5).

The state called father in statement 2 is encoded in the masculine structure. A feminine code has been assigned to the homeland/land, which is called mother in statement 3. In addition, in this statement, the state presents a fiction in which the father is protecting the motherland, the man is at the center of the discourse, and the woman is subordinated by being subordinated to him. The man is positioned hierarchically above the woman on the linguistic plane and is placed in a secondary status, which is weaker and therefore subordinate to the strong, considering that she is "to be protected". Since the subjects in the discourse are related to the status of mother and father, motherhood and fatherhood in the family, it means that in the ancient Turkish family, the woman was positioned in a status that was subject to the man and should be protected by the man.

Another example of masculine fictional discourses in the center of the hidden subject, similar to which were identified within the scope of this study, obtained from the social studies textbook is as follows:

“(1) The Orkhon Inscriptions are full of records showing the importance Turks attached to horse riding. [...] (2) Women and children were also riders among the ancient Turks” (Kaya, 2013, p. 74).

In Statement 1 it means that it is natural for men to ride horses. In statement 2, “women and children too” is added to this. According to this saying, “Turks are riders; Women and children are also riders. “The fact that women and children are also riders is also emphasized, which again shows that the general category of “Turks” is established with a masculine character.

Another example of discourse constructed in the center of the hidden masculine subject in social studies textbooks can be seen below.

(1) In the Dede Korkut Stories, the great values that the ancient Turks gave to women can be found. (2) A woman rides alongside her man, uses weapons, and fights the enemy. (3) In the story of Boğaç Han, Dirse Han's daughter, whose son was captured by the enemy, reaches her father and asks for help. (4) Taking forty thin girls with him, he goes to find his son and succeeds. (5) In the stories, the Turkish woman type is usually thin-waisted, cypress-sized, rhesus-cheeked, and pencil-browed. (6) The fact that the woman is shown so much respect is mostly because she is the mother of the holy Turkish child. *Nihat Sami Banarlı* [...] (Kaya, 2013, p.177).

In statement 6, “So much respect for women” again refers to men as the hidden subject. “Who shows such respect to the woman?” When the answer to the question is “women”, the statement is meaningless. Considering the rest of the statement, women are so respected by men, especially because they are mothers. In the sentence "In the Dede Korkut Stories, great values given to women by the ancient Turks are found" in the statement 1, the subject of the "ancient Turks" will only be meaningful when it is read as "Turkish men." Because the expression "ancient Turks" does not make sense when read as "ancient Turkish men and women" or "ancient Turkish women give great values to women".

The poem of the Chinese Princess can be examined below as the only example of a woman whose voice can be heard in the current social studies textbook.

I left my homeland my land ties
Now I eat the tent of the Huns
My hearth turned into ashes, I cry for it,
I wish I had not been born
They make yarn from wool, they wear felt
It's bad for my eyes, bad for my heart,
They eat the meat of the sheep,
I can't drink the milk served with copper
They beat the drum every night without stopping,
They turn until the sun comes up.
The storm roars like thunder on the steppe,
Until the roads are filled with dust (Yıldırım et al., 2019, p. 53).

Although these lines reveal that the Chinese princess could not adapt to the culture and lifestyle of the Turks and that she was sad enough to shed tears, the purpose of the poem's inclusion in the book is to contain data about the lifestyle of the Huns. The instruction given after the poem is as follows: "Departing from the poem expressing the lives of the Huns, write the answers requested in the following explanations in the boxes in the tree" (Yıldırım et al., 2019, p. 53). The purpose of this directive is for students to determine only the characteristics of the culture and life of the Huns. At this point, this sad female voice is positioned as a pragmatic tool to describe the life of the Huns.

According to another finding identified in the textbooks in the context of gender hierarchy/subordination, women are presented in a secondary and objectified role as the man's assistant: "In Turkish states, women are the helper of their husbands not only at home, but also in the field, in the market, and even in state affairs, they are at the forefront especially in social activities" (Okur et al. 2010, p. 89).

In this statement, the discourse shows that the man is centralized and the woman is established as a subordinate subject. The discourse has assigned the man as a subject in the home, the field (agricultural production), the market, in short, in all private and public areas, and has suppressed and subordinated his subjectivity by giving the woman the status of assistant.

Other findings that will be discussed in this context are how the role of women in wars is produced in the discourse fiction of the textbooks. The relevant findings are presented below.

(1) "A woman is a hero among the nomadic Central Asian Turks before Islam, (2) she fights alongside her husband if necessary" (Altun, Doğan & Uzun, 2011, p. 155).

(3) "Woman rides alongside her man, uses weapons and fights the enemy" (Kaya, 2013, p. 177).

According to the discourse in statement 3, "the woman is next to her man", according to the statement 2, "at her husband's side if necessary", she does the jobs that are encoded in the masculine domain. The fact that women do the jobs that are coded in the masculine area wants to point to an egalitarian structure, but according to the statement, women do these jobs not independently but "with a man". In this statement, there is dependency/subordination to man; The expressions "her man" and "husband" also indicate a belonging. Therefore, women are hierarchically secondary in the discourse and their actions are tied to the man who seems to be positioned higher. In Statements 2 and 3, women are defined as next to and assistant to their "man"/"husband" and their subjectivity is suppressed.

If the sentence is set up as "Women and men ride together, use weapons, fight the enemy", the discourse can be read as "Women and men do ungendered jobs together."

A similar discourse continues in one of the current high school textbooks: "Turkish women, who were skilled in riding and shooting in the Pre-Islamic Period, participated in the wars together with the men" (Yüksel et al., 2018, p. 77).

This discourse is structured as "Turkish women participated in wars with men" instead of "Turkish women participated in wars". This gives the message that women are fighting "like them" by being included in the act of fighting coded in the masculine domain with "men". Therefore, here too, the central subject is the man and the woman is subordinate to the man on the discourse. In this way, the discourse containing masculine codes also contributes to the perception of a message that women "fight like men" occupy a high and valuable - perhaps egalitarian - position in society.

A piece of data that does not contain sexist codes in one of the current high school history textbooks: "In the ancient Turks, men and women knew the art of war very well. Even women would join the war when necessary" (Yılmaz et al., 2018, p. 19).

This discourse states that in the historical context, where war was seen as a part of life in ancient Turkish societies due to geographical location, all members of the society, male and female, could fight, but as a historical reality, war was waged by men and women were also included in this process when needed. Therefore, it can be argued that the discourse does not carry a gender hierarchy/subordination code, since there are no central and subordinated subjects.

In one of the rare examples of social studies textbooks in which the voices of women actors of history, albeit fictional, can be heard and are presented visually in the context of the subject in question (Komisyon, 2014), a plural voice speaks on behalf of Turks in the language of "we". It provides information about the social and cultural life of the relevant period. Sample words are as follows: "(1) The horse is the greatest helper of us Turks

in this way of life. (2) Thanks to our horses, we dominated many places, established strong states with our highly mobile armies, and made different places our homeland" (Komisyon, 2014, p. 63). In these words, it can be argued that the category of Turks includes all individuals, both men and women. The fact that this category is perceived as genderless and inclusive is also related to the fact that the illustrations on the book pages representing the Turks migrating from Central Asia include images of men and women and speech balloons showing them talking. In another illustration showing the life of the Turks, women and men appear together (Komisyon, 2014, pp. 62-63). At this point, visuals also create the perception of "us" and support the language of "we". In the discourse construct, the entire social life is presented by placing it in the general category of Turks (Turkish women and men) without opening separate brackets for women. It can be argued that such a discourse/narrative construction and visualization stand at an important point in contributing to women's visibility, subjectivity and gender equality in the context of history/history teaching.

Another of the data obtained under this title is the sexist discourse that continues to exist in the current language as "to get/give a girl". Relevant data obtained from social studies textbooks can be examined as follow: "One day, a new khan sat on the Uighur throne. This khan thought of taking the Chinese princess named "Kiyu-Liyen" to his son Galı Tekin in order to put an end to the wars with the Chinese [...]" (Kaya, 2013, p. 69).

This discourse is sexist and objectifies women in terms of presenting the man as a subject by centralizing it and constructing it in a structure that subordinates the woman to the man.

The findings obtained from social studies and high school textbooks that the discourse is also presented in a non-sexist structure in the textbooks are as follows:

(1) "He decided to marry his son Galı Tigin to a Chinese princess in order to end these wars" (Altun, Doğan and Uzun, 2011, p. 67).

(2) "One day, a new khan sat on the Uighur throne. This khan wanted to marry his son Galı Tigin to a Chinese princess named Kiyu-Liyen in order to end the wars with the Chinese" (Okur et al., 2010, p. 89).

The discourse in Statements 1 and 2 does not contain sexist codes since it is constructed in a structure that states the father's will/decision to attempt the marriage of his son, not in a structure that objectifies the woman's request/take/give in the context of marriage. In another social studies textbook (Kolukısa et al., 2008), the discourse of "getting a girl" was identified in the context of the Oghuz Kagan Epic.

An example of a discourse in which men and masculine coded values are accepted as the norm and the discourse is established in the context of the centralization of men is obtained from one of the high school textbooks:

(1) Women wear shalwar, fur and braid their hair. (2) They ride horses like men. ... (3) In greeting, women bend their knees to the ground just like men." Prof. Dr. A. Afet İNAN, *Tarih Boyunca Türk*

Kadınının Hak ve Görevleri [Rights and Duties of Turkish Women throughout History], pp.34-35
(Okur, et al., 2011, p. 66).

In these statements, the expressions of women riding horses like "men" and saluting "like men" reveal that the emphasis on equality is made through men who are determined as the norm. Women are coded equally when they are "just like men" (Varikas, 2009). In this case, the discourse is hierarchically constructed in the context of the presupposition that men are superior to women. At this point, because equality and subjectivity are defined through men, women seem subaltern. These sentences are "Women and men ride horses. ... In greeting, women and men bend their knees to the ground", it can assume an egalitarian structure and women evolve from subalternity to subjectivity. At this point, since the action is not defined through a gender that is taken as a norm, it does not create a perception of hierarchy and the woman becomes a subject.

The subaltern position continues in another dimension to the extent that this discourse produced by the masculine subject is reflected and echoed by the historian women. Because, at this point, women historians repeat their own past from a male-dominated language and discourse construct instead of the language and discourse they produce, in other words, they reflect and echo. This language, by reproducing the male-dominated perspective at the level of consciousness and discourse, prompts women to look at their past from this perspective, to speak this language and to speak through this language and discourse construct. According to this, women who do every job "like a man" and who are "valued by men" in old Turkish societies are equal to men. Thus, "The subaltern, due to its definition and position, tries to make its voice heard [...] with the forms of expression that it has chosen from the world of meaning and discourse produced outside of itself [...]" (Aydın, 2019, s. 96). This language and discourse construct in academic historiography is also transferred to textbooks with direct quotations from academic sources, as seen in the relevant data (2 and 3).

Speaking on Behalf of/Silencing

Under this title, a finding related to the theme of gender hierarchy/subordination was reached as a result of the discourse analysis in one of the social studies textbooks.

The historical process of women's rights is conveyed by Dede Korkut in the form of a fictional interview on the subject titled "We are always with Turkish women" in the social studies textbook:

(1) In the nomadic Central Asian Turks before Islam, the woman is the hero, (2) she fights with her husband if necessary, (3) she has a respectable place in the family, and (4) most of all, she is the mother" (Altun, Doğan & Uzun, 2011, p. 155).

First, it can be suggested that there is a hidden masculine subject in the sentence titled "We Are Always with Turkish Women". "Always being with Turkish women": When it is read as always being with Turkish women, always supporting Turkish women, the hidden subject appears as "Turkish men". As a matter of fact, the sentence

becomes meaningful when it is read as "(We Turkish men) are always with Turkish women." Since the subject in this discourse is "we Turkish men", the subject of the women's rights theme begins by emphasizing the subjectivity of the man, not the subject of the woman. This approach is reminiscent of Spivak's (2016) rhetoric of colonial masters (white men saving brown women from brown men) who speak instead of the non-speaking subaltern and present themselves as heroes who saved the colonial people by bringing civilization to them. As a matter of fact, when the discourse of "We are always together with Turkish women" is considered together with the discourses of "Turks who always value women" and "Turks who help women" analyzed in the previous lines, together with the historical-collective memory that is loaded with the experiences of oppression, subordination and inequality experienced by women especially in certain periods of history. At the level of discourse, it can be argued that men have been constructed as a kind of "savior subject" by valuing, helping and supporting women in the past/present and/or always. The discourse construct also presents a structure that encodes national identity, historical and collective memory from a masculine perspective, with the emphasis on "Turks" as the subject.

Secondly, the historical process of women's rights is narrated by a male historical actor, not by a prominent female historical actor in Turkish history. While Dede Korkut praises the place and role of women in Turkish history, and remembers Sultan Raziye in India and Mama Hatun from Mengücek (Altun, Doğan & Uzun, 2011, p.156), none of these women can be heard; the masculine voice speaks for/on behalf of them. Turkish women are "heroes", "respectable", "having a say in state administration", "effective in state administration", "having great power in the state and in the palace" (Altun, Doğan & Uzun, 2011, pp. 155-156), but she cannot speak for/on behalf of herself. She is the one whom spoken on behalf of her, she is the passive (non-subject) subject and she cannot represent herself in historiography, on the discursive plane. At this point, Özmakas (2014) states, "The subaltern is not a subject in the full sense of the word. The subject's voice comes out; However, since the subaltern voice does not come out, it cannot represent itself, cannot express itself in the political arena" is worth repeating. In this form of the discourse, the woman is presented not as a subject, but "as if a subject". However, "when subaltern can only represent herself/himself, when s/he is out of the passive subject position in both cases of representation, the problem of representation will be completely eliminated and s/he will be correctly visible as a subject" (Aydın, 2019, p. 70).

The presentation of the historical narrative should be constructed in a structure where women are the subjects of their own experiences. In other words, women's experiences should be given place to women historical actors and conveyed through their own voices. Accordingly, for example, the narrative fiction that conveys the status and experiences of women throughout history in the relevant example should be constructed in a structure where Sultan Raziye is the subject of the narrative instead of Dede Korkut. The exclusion of women's experiences by a male historical actor and with male-dominated discourse codes, masculine voices speaking on behalf of women, the exclusion of women's subjects of history and the narratives and discourses of historian women who give them their own voice from historiography/textbooks creates a perception that women are objectified at the

text level. Because in this case, women's voices are not heard and even the women who have come to the fore on the stage of history and their experiences are transferred to the student through the voice of a male narrator.

CONCLUSION and DISCUSSION

This study, which examines the discourse in a number of social studies/history textbooks from a gender perspective based on misogyny and subalternity, revealed that the linguistic presentation of female subjects of history includes these themes retrospectively. Since the findings are discussed in detail under the title of "Results" and in the context of discourse analysis, the results of the research are briefly included in this section. The discourse, which was articulated with national identity in the 1930s, in a high tone, especially for the palace women, where the misogyny theme was common, diverged from the national identity codes in the following years and continued to exist until today, although it was included in a very low tone, indirectly and in a few books. However, it has been concluded that in the presentation of the palace women in the textbooks, a male-dominated and monolithic structure, and a discourse construction -subalternity of women- in which the women actors of history are ignored, suppressed and silenced continues today as in the past. At this point, it has been determined that the historical knowledge, which is reflected in the textbooks from a woman's point of view, produced by a historiography approach, in which women become subjects, is also excluded from the textbooks. Therefore, it has been argued that women's subalternity in textbooks is two-dimensional for women who cannot find the opportunity to represent themselves, who make history (women subjects of history) and who write history (historians). It can be argued that the linguistic fiction of the textbooks, including misogyny and subalternity, is generally related to the academic sources (secondary historical sources) used by the authors. Especially in the direct quotations from secondary historical sources, the discourse fiction of the historians, who are the author of the work, and the masculine language, which is the organizer of this fiction, are transferred to the textbooks as they are. At this point, it seems important for textbook authors to be aware of the sexist language and to cite from sources using a non-sexist language. Since these texts are mostly edited and quoted by the authors of the textbooks, while the content is being arranged, organizing the language in a structure that is free from sexism and presents women as historical subjects can be functional in structuring the textbooks on the basis of gender equality. Alabaş (2018), in his study examining the current (2018 dated) curricula, revealed that the secondary history course curricula include statements that gender equality should be taken into account when preparing textbooks. However, within the scope of this study in some textbooks, it has been found that also the language in the fictional texts written by the authors is mostly constructed in a linguistic structure in which masculine, women subjects of history are suppressed, silenced and appears as subaltern subjects. Another finding obtained in this study is that even when women's roles and positions in history are being explained, women's voices are not heard and they are represented by a masculine voice spoken on their (women's) behalf. On the other hand, as some examples are given in this study, it is possible to find data in the textbooks where a non-sexist and more neutral language is used. However, since the aim of this study is to decipher the discourse and language within the scope of misogyny and subalternity, these data are mainly focused on.

Within the scope of the study, it was determined that some parts of the original texts were ignored in the texts of the textbooks, with the concern of constructing the past narrative for the purpose of creating a national identity, which is one of the social purposes of history teaching (D. Dilek, 2007). It has been argued that these are parts of the past that may open questioning the idealized position of women and the discourse of "the value given to women." It can be argued that this approach of the books to historiography is partly related to secondary historical sources which they consciously cite by the textbook authors through reorganization of the text, and partly to the secondary historical sources that they directly cite. In the second possibility, if the textbook authors consciously chose the narrative that follows this ignoring/distorting reality (as in the case of Kutadgu Bilig), the reliability of the historiography in textbooks may become questionable at this point.

However, it is noteworthy that in the context of women subjects of history, idealized discourse fictions are generally presented. Based on this and the other findings presented within the scope of the study, it is seen that the language/discourse in some social studies/history textbooks is based on gender hierarchy, placing the male subjects in the center and positioning it as the superior/sovereign subject, subordinating women subjects, suppressing women's subjectivity, silencing women subjects, masculine. It has been concluded that it is constructed in a structure that reproduces a male-dominated historical narrative structured with codes. The history produced through this language and discourse will contribute to the reproduction and continuation of a historical-collective consciousness woven with male-dominated and sexist codes.

RECOMMENDATIONS

Considering that historical consciousness is structured through a continuous dialogue between the past, present and future, it seems extremely vital for women to have their voices and evolve from subaltern to subject, as well as transforming historical-collective consciousness in favor of women by purging them of masculine codes and ultimately contributing to gender equality. Based on this view, it is recommended to continue to analyze the textbooks and the history texts reflected in these books with a deconstructive approach, and on the other hand, it may be useful to offer suggestions by making studies on writing history with a language free from masculine discourse and male-dominated codes. Another recommendation that can be made within the scope of the study is to reflect the works of historians, in which women's own voices (not voices constructed from a masculine perspective) are heard more, and who discuss history from a women's point of view by centered on women subjects.

ETHICAL TEXT

In this article, journal writing rules, publication principles, research and publication ethics rules, journal ethics rules were followed. Responsibility for any violations that may arise regarding the article belongs to the author(s). Since this study is structured according to the document analysis method, it is not included in the scope of studies that require ethics committee permission.

Author(s) Contribution Rate: The author's contribution rate to the article is 100%.

REFERENCES

- Alabaş, R. (2018). 2018 Öğretim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri. D. M. Siyez, Ö. Belkis & Y. Soylu (Eds.), *II. Uluslararası kadın kongresi tam metin kitabı* (pp.1316-1323). İzmir.
- Argıt, B.İ. (2014). *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan- 1640-1715*. Kitap.
- Aydın, F. M. (2019). *Madunun sesi ve temsili: Kavramsal ve teorik değerlendirmeler*. [Unpublished doctoral dissertation] Gaziantep Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Baydar, V. (2013). Popüler kültürde mizojini. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (151), 151-165.
- Berktaş, F. (2010). *Politikanın çağırısı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil kadın-Türkiye’de kadın ve sivil toplum*. (2nd ed.). Savaş.
- Çotuksöken, B. (2001). *Felsefeyi anlamak felsefe ile anlamak*. İnkılap.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. [Unpublished master thesis] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi* (3th ed.). Nobel.
- Dilek, G. (2012). Tarih öğretiminde toplumsal cinsiyet: 6. Sınıf öğrencilerinin perspektifinden tarihsel süreçte kadın hakları ve kadın imgesi. [Unpublished doctoral dissertation] Marmara Üniversitesi.
- Donovan, J. (2016). *Feminist teori* (11th ed.). (A. Bora,, M. A. Gevrek & F. Sayılan, Trans.). İletişim (Original work published, 1992, 3th ed.).
- Dündar, S. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. [Unpublished master thesis] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş-Nitel nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Anı.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. [Unpublished master thesis] Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (2nd ed.). (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Trans. Eds.). Anı (Original work published, 2011, 4th ed.).
- Gökalp, Z. (1987). *Türkçülüğün esasları* (3th ed.). İnkılap.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*. Siyasal.
- Güden, P, M. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçe’nin içerdiği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi*. [Unpublished master thesis] İstanbul Üniversitesi.
- Güngör, B. A. (2005). *1980-2000 dönemi orta öğretim tarih ders kitapları ve dönemin tarihçilik anlayışı*. [Unpublished master thesis] Marmara Üniversitesi.
- Humm, M. (2002). *Feminist edebiyat eleştirisi*. G. Bakay (Ed.). Say (Original work published, 1994).
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek* (B. S. Şener, Trans.). Dost (Original work published, 1991).
- Kılıçaslan, C.S. & Işık, T. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve efsaneden gerçeğe Türkiye’de kadın*. Nobel.

- Koca, S. (2002). Büyük Hun Devleti. *Türkler-İlkçağ*. Vol.1. H.C. Güzel, K. Çiçek & S. Koca (Eds.) (pp. 687-708/1047-1082.) Yeni Türkiye.
- Kumrular, Ö. (2015). *Kösem sultan-İktidar-hırs-entrika*. Doğan Kitap.
- Munslow, A. (2000). *Tarihin yapısökümü* (A. Yılmaz, Trans.). Ayrıntı (Original work published, 1997).
- Onat, A., Orsoy, S. & Ercilasun, K. (2004). *Han hanedanlığı tarihi-Hsiung-nu (Hun) monografisi*. Türk Tarih Kurumu.
- Oral, E. (2000). *Mehmed Halife Tarih-i Gilmani* [Unpublished doctoral dissertation] Marmara Üniversitesi.
- Özmkas, U. (2014). Gayatri Chakravorty Spivak. A. Tunçel & K. Gülenç (Eds.). *Siyaset felsefesi tarihi- Platon'dan Zizek'e* (2nd ed., pp. 850-866). Doğu-Batı.
- Pamuk, A. & Muç, K. (2021). Women's gender roles in history textbooks in Turkey. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8(2), 133-147. <https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2021.8.2.391>
- Peirce, L. (2019). *Hürrem sultan* (R. Akman, Trans.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Original work published, 2017).
- Peirce, L. (2002). *Harem-i Hümayun* (4th ed.). (A. Berktaş, Trans.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Original work published, 1993).
- Sarı, A.T. (2005). *1970-1980 dönemi tarih ders kitaplarında tarihçilik anlayışı*. [Unpublished master thesis] Marmara Üniversitesi.
- Scott, J.W. (2013). *Feminist tarihin peşinde*. (A. Günaydın, A. Sönmez, F. Dinçer, Ö. Tümer & Ö. Aslan, Trans.). F. Dinçer & Ö. Aslan (Comp.). bgst.
- Sözen, E. (1999). *Söylem-belirsizlik, mücadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Paradigma.
- Spivak, G. C. (2016). *Madun konuşabilir mi?* (D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul ve E. Koyuncu, Trans.). Dipnot (Original work published, 1999).
- Sümer, S. Z. (2011). *Tarih içinde görünürlükten kadınların tarihine: Amerikan kadın romanında feminist bilinç ve politika*. Literatürk.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 63-76.
- Thys Şenocak, L. (2009). *Hatidca Turhan sultan* (A. Ortaç, Trans.). Kitap (Original work published, 2006).
- Türköz, E. N. (2014). Küreselleşmeden Maduniyete: Asef Bayat Perspektifi. *Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (1), 85-100. DOI NO: 10.5578/JSS.7610
- Varikas, E. (2009). Eşitlik. (G. A. Savran, Trans.). H. Hirata, F. Laborie, H.L. Doare & D. Senotier (Eds.). *Eleştirel feminizm sözlüğü* (pp. 143-150). Kanat (Original work published, 2000, 2004, extended 2nd ed.).
- Yapıcı, G. (2006). Kadın tarihine yer açmak: Oluşturmacı sosyal bilgiler programında kadın haklarının tarihsel gelişim süreci üzerine bir kazanım. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 50-57.
- Yetişkin, E. (2013, December, 4-6). Postkolonyal Düşünce ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz? [Unpublished paper], 13. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, Turkey.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6 th ed.). Seçkin.
- Yusuf Has Hâcib (1985). *Kutadgu Bilig II* (3th ed.). (R.R. Arat, Trans.). Türk Tarih Kurumu.

Textbooks

- Alpaslan, Y., Ercan, Y., Ergenç, Ö., Genç, R. İzgi, Ö., Metin, H., Önsoy, R. & Turgut, R. (1995). *Tarih 2-Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'ni uygulayan ortaöğretim kurumları için ders kitabı*. MEB.
- Altun, A., Doğan, Y. & Uzun E. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Altın Kitaplar.
- Başaran, A., Sert, A. & İlgün, L. (2002). *Liseler için Osmanlı tarihi* (3th ed.). MEB.
- Cazgır, V., Genç, İ. Çelik, M., Genç, C. & Türedi, Ş. (2009). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf*. MEB.
- Emin Ali (1930). *Umumi Tarih- Yenizamanlar ve yakın zamanlar*. Kanaat Kütüphanesi.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M. & Sever, A. (2010). *Ortaöğretim tarih 9. Sınıf* (3th ed.). MEB.
- Okur, Y., Aksoy, M., Kızıltan, H., Sever, A., Öztürk, M. & Karaman, M. (2011). *Ortaöğretim tarih 11. Sınıf* (2nd ed.). MEB.
- Kaya, K. (2013). *Sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. İmyay.
- Kolukisa, E. A., Tokcan, H. & Akbaba, B. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 6*. Gizem Yayıncılık.
- Komasyon (2014). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı* (addition to fourth ed.). MEB.
- Koprman, K.Y., Yediıldız B:, Ercan, Y., Ergenç, Ö., Genç R., İzgi, Ö & Önsoy, R. (2004). *Tarih 2* (addition to fifth ed.). MEB.
- Laçın, A., Önal, B., Demir, B., Erdem, E., Kaplan, M., Arıca, M., Gündoğdu, S., Aydemir, V., Karakaya, Y. & Çakmak, Y. (2018). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*. MEB.
- Öztuna, Y. (1976). *Tarih III*. MEB.
- TTTC. (1931). *Tarih III. Yeni ve yakın zamanlarda Osmanlı-Türk tarihi*. İstanbul Devlet Matbaası.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. & Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. MEB.
- Yılmaz, D., Duran, H. ve Köse, İ. (2018). *Türk kültür ve medeniyet tarihi 11 ders kitabı*. MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M: A., Bildik, F., Şahin, K, Şafak, L., Ardiç, M., Bağcı, Ö. & Yıldız, S. (2018). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. MEB.

MİSOJİNİ VE MADUNİYET BAĞLAMINDA SOSYAL BİLGİLER/TARİH DERS KİTAPLARINDA TARİH SAHNESİNDE KADINLARIN DİLSEL SUNUMU

Öz

Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarında “tarih sahnesinde kadınlar” söylemini dilsel zeminde bir anlatı olarak kurgulayan cinsiyetçi kodları deşifre etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu çalışmanın dokümanları 2006-2022 yılları arasında yayımlanmış beş sosyal bilgiler ve 1930-2022 yılları arasında yayımlanmış on iki tarih olmak üzere toplam on yedi ders kitabıdır. Ders kitaplarının seçiminde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ders kitapları taranmış, araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere uygun tarih konulu metinler (paragraf ve cümleler) tespit edilerek kaydedilmiştir. Veriler, belirlenen kategori ve temalar dikkate alınarak söylem analizi yöntemi ve feminizmin yapı sökümü yaklaşımı kullanılarak çözümlenmiştir. Misojini ve maduniyet içerdiği tespit edilen ders kitaplarının dilsel kurgusunun genellikle yazarların yararlandığı akademik kaynaklardan (ikincil tarihsel kaynaklar) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Misojini temasının yaygın olduğu saray kadınları özelinde 1930’larda yüksek tonda ve millî kimlik ile eklemlenen söylemin, ilerleyen yıllarda millî kimlik kodlarından ayrılmış ve oldukça düşük bir tonda, dolaylı ve az sayıda kitapta yer alsa da varlığını günümüze kadar sürdürdüğü bulgulanmıştır. Kadınların tarihteki rolleri ve konuları anlatılırken dahi kadınların kendi seslerinin duyulmadığı, eril bir ses tarafından onlar adına konuşularak temsil edildikleri, bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgudur. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle bir dizi sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarındaki dilin/söylemin ağırlıklı olarak cinsiyet hiyerarşisi temelinde erkeği merkeze alarak üstün/egemen özne olarak konumlandırarak kadın özneleri kendine tabi kılan, kadın özneliğini bastıran, kadın özneleri sessizleştiren, eril kodlarla yapılandırılmış ve erkek egemen bir tarihsel anlatıyı yeniden üreten bir yapıda kurgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların kendi seslerinin daha çok duyulduğu, tarihi kadın özneleri merkeze alarak kadın bakış açısından ele alan tarihçilerin eserlerinin ders kitaplarına yansıtılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler ders kitapları, tarih ders kitapları, toplumsal cinsiyet, misojini, maduniyet

GİRİŞ

Ders kitaplarındaki tarih yazımı yaklaşımları tarihin disiplin içi ve disiplin dışı amaçları (D. Dilek, 2007) kapsamında çok çeşitli boyutlarda analiz edilmeye açıktır. Tarih yazımı paradigmaları, değerler, kavramlar, ideolojiler, kimlik, toplumsal cinsiyet bu boyutlardan bazıları olabilir. Öte yandan bu analizlerin çoğu fiili olarak bir metin ve söylem çözümleme çalışmasıdır ve tarihsel bilginin üretim süreçleriyle de sıkı ilişkiler içerir. Çotuksöken'e (2001, s. 158) göre tarih felsefesi "kendi başına var olanlar alanı; eylemler, olaylar; düşünme alanı; düşünceler, kavramlar, tasarımlar, dil alanı: bir söylem olarak tarihin yapısı" olmak üzere üç temel alanı birbirleriyle ilişkili olarak inceler. Buna göre kendi başına var olanlar ancak bir düşünme sürecinde zihinsel işleme girdikten sonra bulanık olmaktan çıkarak bilgi üretimine açık hale gelir. Bu aşamada düşünme ve yorumlama ile işlenen tarihsel bilgi kaydedici, betimleyici ve yorumlayıcı bir dil ile sunulur. Bu görüşlerden hareketle tarih felsefesinden beslenen bir tarih yazımının bu bağlamda olaylar, eylemler; düşünce ve dil alanlarının döngüsel bir etkileşimi ile çalıştığı çıkarsanabilir. Tarih yazımının postyapısalcı ve postmodern versiyonları onu edebi formlarla da ilişkisi temelinde bir anlatı olarak tanımlar. Olay ve olguların içkin olduğu tarihsel malzeme düşünme alanında tarihin perspektifinden kırılarak dilsel bir formda bir anlatı olarak kurgulanarak okuyucuya ulaşır. Tarihsel olay ve olgular nihai olarak bir dilsel sunumla okuyucuya aktarıldığından tarih dilsel bir kurgu, bir anlatıdır. Bu anlatı belirli ideolojiler, kültürel ve tarihsel kodlar tarafından belirlenerek yansır (Jenkins, 1997). Zira söylemi ve tarihsel metni üreten tarihçidir ve tarihçi bulunduğu toplumun tarihsel belleği ve kültürel kodlarıyla donanmıştır (D. Dilek, 2007; Jenkins, 1997; Munslow, 2000). Bu haliyle tarih ve ders kitaplarına yansıyan söylem onu ortaya koyan tarihçiden, toplumsal-kültürel bellekten, çağcıl paradigmalardan, bağlamdan ve kodlardan bağımsız değildir. Şu halde söylem kurgusu, dilsel yapı deşifre edildiğinde onu kuran tüm bu zihinsel süreç ve kodlar keşfedilerek açıklanmaya, yorumlanmaya ve dönüştürülmeye açıktır.

Dilin anlam üretme, bilinç oluşturma ve özneyi dönüştürme potansiyeli kadın çalışmaları alanında da ilgi görmüş, özellikle postyapısalcı/postmodernist ve Fransız feminizminin odağında yer almıştır (Humm, 2002; Sümer, 2011). Berktaş (2010, s. 185) tarih yazımının "bir iktidar ve egemenlik alanı olduğunu" ileri sürer, zira insanlığın yarısını belki daha fazlasını oluşturmalarına ve aktif olarak tarihi yapanlar arasında yer almalarına rağmen kadınlar tarih yazımından açıkça dışlanmışlardır. Bu noktada bu iktidar ve egemenliği elinde tutanlar bilgi üretim sürecinin de öznelidir ve tarih yazımında neyin ve kimlerin içerileceği ya da dışlanacağı, anlatının nasıl kurgulanacağı, tarihsel aktörlerin hiyerarşik olarak nasıl konumlandırılacağını onlar belirleyecektir. Özetle iktidar ilişkilerinin belirlenmesi iktidarı elinde bulunduranların kontrolünde olacaktır. Fransız feministlere göre erkek egemen ideoloji dilde, dil aracılığıyla temellenir. Bu nedenle çalışmalarının merkezinde dil yer alır, "kadının ikincilleştirilmesinde dil üzerinde dur[urlar]" ve kabul edilen gerçekler "erkek merkezli değerler tarafından üretilmektedir" (Sümer, 2011, s. 170). Scott (2013, s.52) dili "özne inşasının, toplumsal örgütlenmenin ve iktidar ilişkilerinin tarihsel temelde analiz edilmesine giden yol" olarak görür. Kristeva'ya (1980) göre ise "tarihsel çalışmalar dilin çözümlenmesi için uğraşmaktan başka bir şey değildir"; ona göre dil aracılığıyla işleyen hegemonyanın gerçekleştiği kavram, dönem ve soyutlamalara ancak yazılı metinlerin çözümlenmesiyle ulaşılabilir ve tarihsel olaylar (savaş, barış. vb.) metinlerde gizli olan erkekliğin yansımalarıdır (Akt., Çaha, 2010, s.79). Dili merkeze alan feministlere göre eril dil

bir tahakküm alanıdır. Ayrıca bu eril dil kadının varlığını görünmez kıldığı için de kadının kendi ideolojisini üretmesinin önünde bir engel teşkil eder. Sözelimi Türkçedeki “kız almak, kız vermek, kız istemek” deyimleri kadını özne değil bir nesne olarak konumlandırır (Güden, 2006). Bu ifadelerde kadın “istenen”, “verilen” ve “alınan”dır. Oysa Türkçede “erkek almak, erkek vermek, erkek istemek” gibi deyimler yoktur. Bu örnekte de görüldüğü gibi dil erkek egemen kodlar içerir ve bu iktidar alanında erkek kadını nesneleştirerek ikincileştirir.

Gauthier’ e (1974) göre, “kadınlar bütün tarihleri boyunca sessiz, suskun kaldılar. Ama kadınlar sessiz kaldıkları sürece, tarihsel sürecin dışında kalacaklardır”; öte yandan o, kadınların erkek egemen bir tarih yazımını yeniden üreterek “konuşmaya ve yazmaya başlarsa, boyun eğerek ve yabancılaşarak tarihe girecekler”ini (Akt., Donovan, 2016, s. 218) de ekler. Bu görüş kadınların eril kodlarla değil, kendi sesleri ve değerleriyle bu alanda var olmalarını önermektedir denilebilir. Kadınların dilsel zeminde sessizleştirildiğine dikkat çeken Kristeva’ya (1980) göre de “kadınlar dilde varlığı olmayan, temsil edilmeyen, söylenmeyen kimsedir” (Akt., Çaha, 2010, s.79). Kadının söylem ve dildeki bu konumu maduniyet (*subalternity*) çalışmalarındaki kadının madunluk konumuyla ilişkili görünmektedir. Maduniyet, tanımı gereği, konuşmaya muktedir olamama anlamına gelmektedir; Spivak’a (1988) göre, “madun özne-olmayan bir öznedir ve konum-olmayan bir konum işgal eder” (Türköz, 2014, s. 91). “Madun tam anlamıyla özne değildir. Öznenin sesi çıkar; ancak madun sesi çıkmadığı için kendini temsil edemez, siyasal alanda kendini ifade edemez. Madunun sesi çıkmaz, daha doğrusu sesi çıkar ancak onun konuşmaları Batı logosuna anlamlı bir sestense ziyade bir “mırıltı” olarak gelir” (Özmkas, 2014, s.856).

Sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında da benzer şekilde tarihin kadın aktörlerinin özellikleri sunulurken bile kadınların sesleri duyulmaz, onlar adına eril bir ses konuşur; kadınların direnişleri, mücadeleleri, eylemlilikleri görmezden gelinir ya da geçiştirilir ve kurgulanmış, stereotip, sınırları belirli bir söylem alanı içerisine yerleştirilirler (bkz. Demirel, 2010; G. Dilek, 2012; Dündar, 2021; Fidan, 2019; Pamuk ve Muç, 2021). Özne olmayan bir öznellik durumuna son derece uygun olan bu yaklaşım çalışmada “Maduniyet” olarak imlenmiştir.

Bu bağlamda ders kitaplarındaki maduniyetin, kadın tarihsel aktörlerin seslerinin duyulmaması/baskılanması; kadınlar tarafından ve kadınlar lehine üretilen tarihsel bilginin görmezden gelinmesi (susturulması) olmak üzere iki boyutlu olduğu ileri sürülebilir. Sözelimi kadın hakları geçmişi ele alınırken Osmanlı kadın hareketi ve diğer kadın öncüler ve kadınlardan genellikle söz edilmez; bu kadınların sesleri çıkmaz (Yapıcı, 2006) ve eril bir dış ses birkaç cümleyle stereotipleşmiş bir söylem ortaya koyar. Kadın mücadelesi dile getirilmiş olsa bile, tarihin özneleri olan bu kadınların sesleri baskılandığı için, söylem, özneleşmiş kadın algısı yaratmanın uzağındadır. Bu noktada tarihin kadın öznelerinin kendini temsil etme ediminden yoksunluğu ve onlar adına başkalarının konuşması nedeniyle söylem bağlamında bir maduniyet (bastırılmış öznellik) durumundan söz etmek mümkündür.

Türkçe karşılığı “kadın düşmanlığı” olarak tanımlanan misojini ise ataerkil bir toplumda erkek üstünlüğünü ve egemenliği sürdürmenin bir yoludur ve cinsiyet ayrımcılığına, kadınları aşağılamaya, kadınların ikincileştirilmesine ve toplumda kadına yönelik şiddete yol açma potansiyeli taşır (Baydar, 2013). Bu çalışma çerçevesinde misojinik kurgu, bu bağlamda kurgulanmış dilsel yapıya/söyleme işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarında “tarih sahnesinde kadınlar” söylemini dilsel zeminde bir anlatı olarak kurgulayan cinsiyetçi kodları deşifre etmektir. Bu yolla çalışma, kadın geçmişinin dilsel kurulumunun cinsiyetçi kodlardan arındırılarak söylemin kadın özneliğine katkı sunan bir yapıda kurgulanmasının önemine dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Ders kitaplarındaki dilin kadınlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği lehine değişmesi, tarihsel düşünme süreçlerini kadınlar lehine yapılandırarak tarihsel ve kolektif bilincin kadınlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği lehine dönüşmesine önemli katkılar sunabilir. Bu doğrultuda çalışma ders kitaplarındaki ilgili metinleri dilsel bağlamda toplumsal cinsiyet perspektifi ve feminist perspektiflerden analiz etmeye odaklanmıştır.

Araştırmanın alt amaçları şöyledir:

- Sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında yer alan misojinik kurguyu deşifre etmek.
- Sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında yer alan kadın madunluğunu deşifre etmek.
- Sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında kadınların özneleştiği bir dil ve söylem kurgusu imkânlarını tartışmaya açmak.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Eğitim araştırmalarında sıklıkla başvurulan bir yöntem olan doküman incelemesi, dilin gizlediği pratikleri keşfetmede işlevseldir (Hodder, 2002, Akt. Ekiz, 2003). Bu çalışmanın dokümanları 2006-2022 yılları arasında yayımlanmış sosyal bilgiler ve 1930-2022 yılları arasında yayımlanmış bir dizi tarih ders kitabıdır.

Örnekleme

Araştırmada ölçüt (kriter) örnekleme (Yıldırım ve Şimşek, 2008) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde ölçütleri araştırmacı önceden oluşturabilir veya mevcut bir ölçüt listesi ile çalışabilir (Baltacı, 2018). Bu doğrultuda sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarındaki metinlerin araştırmacı tarafından oluşturulmuş kategori ve temalara uygunluğu örnekleme ölçütü (kriteri) olarak belirlenmiştir. Buna göre belirlenen tema ve kategorilere uygun veriler içeren beşi sosyal bilgiler (2008, 2011, 2013, 2014 ve 2019 tarihli); on ikisi tarih (1930, 1931, 1976, 1995, 2002, 2004, 2009, 2010, 2011 ve üç adet 2018 tarihli) olmak üzere on yedi ders kitabı örnekleme olarak seçilmiştir. Lise ders kitabı yazarlarının altmış dördü erkek, altısı kadın; sosyal bilgiler ders kitabı yazarlarının ise sekizi erkek, üçü kadındır. İncelenen ders kitapları kaynakça kısmında listelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihin kadın aktörlerine ait görece daha fazla veri içeren Kültür ve Miras öğrenme alanı (ve özellikle -İslamiyet Öncesi- İlk Türk Devletleri) ile Türk tarihinde kadının konumunu ele alan demokrasinin serüveni üniteleri seçilmiştir. Lise tarih kitaplarında da özellikle misojini kategorisi doğrultusunda İlk Türk Devletleri ile Klasik Osmanlı Dönemlerinde saray kadınlarına yönelik veriler içeren üniteler taranmıştır. Belirlenen

kategori ve temalara uygun metinler (paragraf ve cümleler) tespit edilerek kaydedilmiştir. Verilerin birbirine çok benzer olduğu durumlarda, benzer yapıdaki birimlerin (cümle/paragraf) tümünü almak yerine tüm bu kitaplardaki ilgili söylemi temsil niteliği taşıyan bir kısmı seçilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler söylem analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Metinlerdeki söylem kurgusunun deşifre edilmesinin amaçlandığı çalışmaya en uygun yöntem söylem analizidir. Söylem analizi, analiz birimi olarak alınan verilerin derinlemesine açıklama ve yorumlamasını gerektirdiğinden az sayıdaki metnin çözümlenmesi için uygun olduğu düşünülmüştür. Çalışma on yedi ders kitabı üzerinden yürütülmüş olmakla birlikte cümle ve paragraf düzeyinde az sayıda metne odaklanmıştır. Gökçe'ye (2006) göre bu yöntemde okuyucudan metni araştırmacının yorumu bağlamında "algılamaları ve yorumlamaları" beklenir. Bu yönüyle öznelidir. "Yazar ne demek istedi?" "Söylem ya da metin nasıl anlaşılmalıdır? "Kim, neyi, neden, nasıl ve hangi amaçla söyledi? sorularına odaklanır. Sürekli bir yorumlama sürecini gerektirir (s.44-49). "Güç/bilgi, politik ve ideolojik ilişkilere yönelip bu ilişkilerin belli bir söylem etrafında nasıl değişim ve dönüşüme uğradığını gösterir" (Sözen, 1999, s. 85). Bu doğrultuda araştırma ders kitaplarındaki kadın tarihsel aktörler bağlamında kurgulanan söylemlerdeki kodları deşifre ederek toplumsal cinsiyet perspektifinden çözümlenmeyi, bu yolla söylemlerdeki güç ve iktidar ilişkilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada feminizmin dile sinmiş ve dil tarafından yeniden üretilen erkek egemen mekanizmalar ve iktidar ilişkilerini çözümlenmek üzere işe koştugu yapı sökümlü yaklaşımından (Sümer, 2011) yararlanılmıştır. Bu yaklaşım çözümlenmede aşağıdaki üç biçimi kullanır:

- (1) Kadın ve erkeğin nitelik ve özelliklerinin metinlerde nasıl dile getirildiğinin çözümlenmesi üzerine odaklanmak,
- (2) Kadın ve erkeklere ilişkin kültürel tiplendirme ve söylemlerin nasıl ikilemler biçiminde ele alındığını incelemek
- (3) Bilinçli ya da bilinçsiz biçimde yerleşmiş bulunan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin retorik yoluyla nasıl kullanıldığını ortaya koymak (Frug, 1992, Akt., Sümer, 2011, s. 167-168).

Belirlenen analiz kategori ve temaları aşağıda sunulmuştur. Temalardan bazıları ayrı da analize koşulabilir; ancak birbirini destekler nitelikte olduğundan birlikte ele alınmıştır.

Söylem Analizi Kategori ve Temaları

Misojini-Kadınlara karşı nefret, küçümseme, yok sayma, hor görü niteliğinde ifade ve yorumlara yer verilmesi.

- Küçümseme- Kadınları ve yapıp etmelerini küçümseyen ifadeler kullanma.
- Dışlama-Kadınların ait olmadıkları sezdirilen alanlar belirleme ve dilsel zeminde bu alanlardan dışlama.

Maduniyet (Bastırılma/Sessizleştirme): Kadınların tarihsel özneler olarak kendi seslerinin ve kendilerini temsil olanaklarının bastırılmışlığı.

- Cinsiyet hiyerarşisi/Tâbi Kılma- Cümlelerde gizli eril özneler tanımlayarak erkekleri hiyerarşik olarak üst konuma yerleştirme, erkeği ve toplumsal cinsiyet perspektifinden kurgulanmış eril kodları norm olarak belirleme, erkeği merkezileştirerek kadını ona tâbi kılma, kadınları ikincilleştirme ve kadın özneliğini baskılama/bastırma.
- Ötekileştirme- Bir grup kadını diğerlerinin ötekisi olarak kurgulama.
- Adına Konuşma- Kadın -tarihsel- öznelerin seslerini baskılayarak onlar adına konuşma, kadın tarihsel özneleri kendilerini temsil etmekten yoksun bırakma.
- Sessizleştirme- Kadın seslerine yer vermeme, kadın seslerini baskılama.
- Gizleme/Görmezden gelme/İdealize etme- Olayların ana örgüsündeki -tarihsel gerçeklik kapsamındaki- bazı olayları metinden silme/olay örgüsünü bu konulara değinmeden sunma, bu yolla idealize edilmiş bir söylem kurgulama.

Amaç ve alt amaçlar doğrultusunda, oluşturulan bu kategori ve temalara uygun veriler (cümle ve paragraflar) kendi içinde sırayla numaralandırılarak ve dikkat çekmesi gereken kelimeler vurgulanarak ilgili başlık altına alınmış, bu doğrudan alıntılar ilgili literatürle desteklenerek çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Belirli bir analitik çerçeve oluşturulmuş olmakla birlikte dil, söylem ve anlamı merkeze alan bu çalışmada kategoriler ve temalar birbiriyle ilişkili olduğu ölçüde esnek bir yaklaşımla ele alınmıştır. Buna göre sözgelimi “Misojini” başlığı altındaki veriler “Maduniyet” kapsamındaki temaları içerdiği ölçüde bu başlık altında da analize dâhil edilmiştir. Yine ilgili veriler belirgin olan tema altında çözümlenmekle birlikte ilişkili olduğu diğer temalar da analiz çerçevesinde yer almıştır. Böylece söylemin içerdiği tüm temalar birbiriyle ilişkilendirilerek yorumların mümkün olduğunca zengin bir içerikte sunumu hedeflenmiştir.

Post pozitivist paradigmadan beslenen söylem analizinde, pozitivist paradigmadan beslenen içerik analizinden farklı olarak öznellik ön plandadır; geçerlik ve güvenilirlik yaklaşımı da “metinle diyalojik etkileşim, yorumun gücü ve eleştirel olabilme kapasitesi” ile belirlenir (Taylan, 2011, s. 75). Bu kapsamda veriler literatürle desteklenerek ve eleştirel bir yaklaşımla yorumlanmıştır; öte yandan analizler bir tarih eğitimi uzmanı ile paylaşılarak görüş alınmıştır. Nitekim nitel araştırmalarda “meslektaş değerlendirmesi” inandırıcılık (geçerlik) bağlamında başvurulan yöntemlerden biridir (Glesne, 2013). Ancak söylem analizinin açıklanan özelliklerinden dolayı içerik analizindeki gibi Miles & Huberman güvenilirlik formülü (görüş birliği-görüş ayrılığı) kodlamasına gidilmemiştir; zira söylem analizi söz edildiği gibi öznel bir süreçtir ve yorumun gücüne odaklanır. Bunun yerine meslektaş değerlendirmesinden elde edilen görüşler dikkate alınarak bazı yorumlar güçlendirilmiş ve eleştirel yaklaşımla yapıbozuma uğratan söylemlerin kadınlar/toplumsal cinsiyet eşitliği lehine nasıl kurgulanabileceğine yönelik alternatif söylem/sözce önerilerine yer verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde bulgular misojini ve maduniyet olmak üzere iki temel kategori altında toplanmıştır.

Misojini

Küçümseme/Dışlama

Tarih ders kitaplarında bu kategoride ele alınacak ilk bulgu geleneksel tarih yazımında “kadınlar saltanatı” olarak nitelenen ve hanedan kadınlarının devlet yönetimine “müdahalesinin” devleti yıkıma götürdüğü iddiasının benimsendiği söylemlerdir. Yakın tarihli lise ders kitaplarından birinden elde edilen ilgili veriler aşağıya alınmıştır.

(1) Diğer ayaklanmalarda olduğu gibi İstanbul ayaklanmalarının da temel nedeni merkezi otoritenin zayıflamasıdır. (2) Çocuk yaşta ve deneyimsiz şehzadelerin tahta çıkması, merkez yönetiminde valide sultanların ve onlara yakın saray yöneticilerinin etkin olmaları yönetimde otorite zayıflığına yol açmaktaydı” (Cazgır vd., 2009, s.95).

Bu tümcelerde de açıkça dile getirildiği gibi 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yaşanan iç isyanların nedenlerinden biri olarak valide sultanların devlet yönetiminde etkili olmaları gösterilmiştir. Aynı kitapta Kösem Sultanın iktidarı şöyle sunulmuştur:

(1) IV. Murat tahta çıktığında çocuk yaşta idi. (2) Bu nedenle yönetim gücünü annesi Kösem Sultan ile Sadrazam Ali Paşa kullanmışlardır. (3) Ancak zamanla IV. Murat olgunluk çağına gelince saray kadınları ve saray ağalarının etkisinden kurtulmuş ve devlet yönetimine egemen olmuştur (Cazgır vd. 2009 s. 100).

Bu söylemin daha sert ama aynı içerikte, retrospektif olarak 1930’lardan bu güne devam ettiği aşağıdaki satırlardan anlaşılmaktadır:

(1) Dünyanın her tarafından esir edilerek, ya harp ganimeti suretile, yahut esir tüccarlarından satın alınmak yolile saraya toplanan en güzel çerkez, gürcü, rus, macar, rum, italyan, alaman ve fransız kızları, padişahın haremî hümayununu teşkil ederlerdi. (2) Padişaha yaranmak, padişahın bir çocuk peyda ederek, hasekiler sırasına yükselmek, sora çocuklarını, ortaklarının çocuklarına tercih ettirip valide sultan olabilmek için, bu karışık nesilden gelme ve ekseriya işsiz vakit geçiren kadınlar arasında, hesaba sığmaz entrikalar yapılır ve bunların bazıları korkunç facialarla biterdi (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC), 1931, s.50).

Sözce 1 saray kadınlarının kölelik statüsünü ortaya koyar ve ardından onların etnik kimliklerini sıralar. Bu sözce aynı zamanda onların fiziksel özellikleri hakkında da bilgi vererek okuyucuya bu yolla padişahları etki altında bırakarak nüfuz sahibi olmayı başardıkları mesajı verir. Bu sözcelerdeki söylem saray kadınlarının köle olarak aşağı statüde olduğudur ancak Türk olmadıkları (öteki) imasıyla aşağı statüleri pekiştirilir. Saray kadınları köle ve Türk

olmayandır. Sözce 2'deki söylemde saray kadınları kariyer yapabilmek için kadınlıklarını kullanan ve her türlü entrikayı çevirebilen kötücül imgeler olarak kurgulanmıştır. Sözce 1'de kadınların köle ve Türk olmayan (öteki) şeklinde aşağı bir statüde sunuldukları söylem kurgusuna sözce 2'de bedenleri üzerinden yeni cinsiyetçi kodlar eklenir. Bu haliyle söylemin misojinik kurulumunu millî kimlik ve cinsiyetçi kodlar oluşturmuştur denilebilir. Söylemde kadınlar milliyetleri, kölelikleri ve bedenleri üzerinden küçümsenerek aşağı bir statüye konumlandırmıştır.

Aşağıdaki satırlardaki söylem kadınların ait olmadıkları bir alanda eylemlilik gösterdiklerine gönderme yaparak bozulan düzenden onları sorumlu tutması bakımından misojiniktir. Zira “devlet işlerine karışmak” ifadesi bu eylemin onaylanmadığına işaret eder.

Cariyelerin devlet işlerine karışması, idarenin intizamını bozuyor; gittikçe artan israf ve sefahet masraflarını karşılayabilmek için, büyük ve küçük memurların irtikap ve irtişaya koyulmaları da, hakkı, adaleti, idarede intizamı daha ziyade çığırından çıkarıyordu (TTTC, 1931, s.50).

1931 tarihli ders kitabında (dolayısıyla resmi tarih söyleminde) geleneksel tarih yazımının “kadınlar saltanatı” söyleminin benimsendiği ve “Duraklama Dönemi”nin nedenlerinden biri olarak sunulduğu anlaşılmaktadır:

“Tevakkuf devri, [...] saray kadınlarının entrikaları ve devlet işine müdahaleleri (Kadınlar Saltanatı) gibi vukuatla geçmişti” (TTTC, 1931, s.60).

(1) Kadınlar saltanatı: Kanuni Süleymandan sora padişahların şahsen kabiliyetsiz ve ahlaksız olmaları, saray entrikalarına ve saray kadınlarının tahakkümüne yol açmıştır. (2) Padişahların çocuk veya deli olmasından istifade eden valide veya zevceleri, saltanat sürmüşlerdir. (3) Nüfuz kazanan saray kadınları, bütün nasp ve tayinlere müessir olmuşlar ve israfata yol açmışlardı. (4) Bu suretle nüfuz kazanmış ve saltanat sürmüş olan saray kadınlarının başlıcaları Kanuni Süleymanın yukarda ismi geçen gözdesi Rus Hürrem Sultan ile Murat III. ün zevcesi Venedikli Safiye (Bafo) ve bilhassa Ahmet 1. in hasekisi Rum Kösem Sultan idi. (5) Altı padişah devrini idrak eden Kösem, hâkimiyetini idame için oğlunu hali ve idamdan, torununu, zehirletmeye teşebbüsten bile çekinmemiştir (TTTC, 1931, s.60).

Bu sözcelerin tümü entrikacı, fırsatçı, müsrif ve uzak durmaları gereken siyaset alanında meşru olmayan bir gücü ellerine geçirerek bunu kendi çıkarları için kötüye kullanmış olumsuz kadın imgeleri üretir. Sözce 4, saray kadınlarının etnik kimliklerini sunarak bu olumsuz karakterdeki kadınların çeşitli etnik kimlerden geldiğini ve böylece Türk olmadıklarını bildirir. Özetle bu olumsuz karakterler Türk kadınları değildir. Söylem bu yönüyle Türk ve Türk olmayan kadınlar dikotomisini üretir ve bu aynı zamanda ötekileştirme temasıyla da bağlantılıdır. Sözce 5, misojininin en yüksek tonda hissedildiği söylemdir, zira kurgulanan kadın imgesi güç ve iktidar için çocuklarının ve torunlarının ölümüne onay vermek veya cinayete teşebbüs dâhil her türlü girişimde bulunabilen kötücül bir karakter resmeder.

Lise ders kitaplarından elde edilen benzer nitelikteki bir diğer veri şöyledir:

“Dördüncü Murat küçüklüğünü annesi Kösem Sultanın vesayeti altında geçirdikten sonra müthiş ve zalim bir diktatör kesildi” (Emin Ali, 1930, s.72).

Bu söylem Kösem Sultan’a yönelik doğrudan olmasa da dolaylı bir misojini içerir. Buna göre, Kösem Sultan çocuğunu zalim ve diktatör bir karakterde yetiştiren “kötü” bir annedir. Zira çocuğunu iyi yetiştirememiş, onu terbiye edememiştir. İkinci olarak söylemden Kösem Sultan’ın da zaten kötü bir karaktere sahip olduğu için çocuğunu da bu yönde yetiştirdiği anlamı çıkarılabilir. Her iki şekilde de söylem kötü bir karaktere sahip ve/veya kötü bir anne imgesi sunmaktadır.

Buraya kadar alınan benzer bulgular farklı tarihlerdeki lise ders kitaplarında da tespit edilmiş olup bazı örnekler şöyledir:

- (1) “Devlet idaresinde ilk defa kadın nüfuzu Hürrem Haseki Sultanla girmiş ve son derece zararlı olmuştur” (Öztuna, 1976, s. 95).
- (2) “Önce -Osmanlı tarihinin uğursuz simalarından olan- Kösem Mahpeyker Büyük -Valide- Sultan saltanat naibesi olur [...] (3) Türk tarihinin en meşhur kadınıdır. Fakat bu iyi bir şöhret değildir. Zekâsı derecesinde muhteristir” (Öztuna 1976, s. 125).
- (4) “Bilgi ve tecrübeden yoksun kalan şehzadeler, padişah olunca devlet adamları ve saray kadınlarının etkisi altında kalmışlardı” (Laçın vd., 2018, s. 76).

Sözce 1, 2 ve 3’te kadınların devlet yönetimine dâhil olmalarının zararlı olması, Kösem Sultan’ın uğursuz sima olarak nitelenişi, zekâsını kötüye kullanan olarak sunulması bu söylemlerdeki misojinik unsurlardır. Öte yandan sözce 4, sözce 1, 2 ve 3’e göre çok daha düşük tonda ve oldukça dolaylı bir misojinik söylem içerir. “Etkisi altında kalmak” bu sözcedeki misojiniyi kuran fiildir. Dolayısıyla saray kadınlarının yönetim ve iktidara erişimlerinin yakın ve güncel tarihli (2009 ve 2018) tarih ders kitaplarında daha az, dolaylı ve zayıf bir tonda da olsa kendine bir yer bulabildiği bulgulanmıştır.

Güncel ders kitapları saray kadınlarını küçümseyen, dışlayan, olumsuz yüklemeler yapan misojinik söylemden geniş ölçüde uzaklaşmış görünmektedir. Geçmişteki ders kitaplarının (1930, 1931 ve 1976 tarihli) ise zaman zaman millî kimlik kodlarıyla da eklenerek oldukça yüksek tonda bir misojinik söylem kurgusu taşıdığı bulgulanmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında ise incelenen konular bağlamında misojini olarak kodlanabilecek bazı veriler ardıl başlık altında maduniyetle ilintili olarak ele alınmıştır.

Maduniyet

Ötekileştirme

Tarih yazımında bir grup kadın söylem düzeyinde dikotomik olarak kurgulanır. Bu yaklaşımın bir örneği Sultan IV. Mehmet'in annesi Hadice Turhan Sultan'ın eril tarih yazımında diğer valide sultanların ötekisi olarak kurgulanmasıdır. Lise ders kitaplarından bu yönde elde edilen verilerden ilki şöyledir:

(1) Bu [Hadice Tarhan Sultan], kaynanası [Kösem Valide Sultan] gibi şahsı için her şeyi yapabilen, yalnız şahsını düşünen bir kadın değildir. (2) Çok yüksek ahlaklı, akıllı, devletin üzerine titreyen bir genç kadındır. (3) Cihan Devleti'nin naibesi olduğu zaman ancak 24 yaşındadır. [...] (4) Tarhan Sultan tam 5 yıl, çok akıllı denge hesaplarıyla devletin yüksek menfaatlerini savunur ve adam arar. (5) 10 sadrazam değiştirir. (6) Hiçbirisi beklenen liyakati gösteremez. [...] (7) Köprülü'yü istediği salahiyetlerle donatır ve naibelikten şan ve şeref içinde çekilir (Öztuna, 1976, s. 125).

Bu söylemdeki dikotomik kurulumda Hadice Turhan Sultan Kösem Sultan'ın temsil ettiği saray kadınlarının (Safiye Sultan, Hürrem Sultan vb.) ötekisidir (G. Dilek, 2012, s.50-51). Kösem ve Hadice Turhan Sultan birbirine zıt iki farklı politik kadını simgeler. Buna göre iktidara ve yönetmeye talip, güç ve erk sahibi olmak isteyen kadının karşısında, iktidar ve yönetimi teslim edecek liyakat sahibi bir erkek yöneticiyi arayan, güç ve erke talip olmayan bir kadın kurgulanır. Eski Türk toplumlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin en güçlü göstergesi olarak sunulan "politik aktör olarak Hatun" (Kağanla birlikte ülke yöneten kadın) imgesi bu noktada görmezden gelinir. Bu ise politik özne söyleminde bir kopuştur ve bu söylemlerde kadının iktidar ve erkle ilişkisinin bağlamsal olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamsallık tarihsel dönem ve aktörler olmak üzere iki boyutludur. Tarihsel dönem boyutunda İlk Türk Devletleri Dönemi'nde kadının devlet yönetiminde bulunması meşru iken, Osmanlı Dönemi'nde gayri meşru görülür. Bağlamsal olarak erkek egemen tarih yazımı kodlarına uymayan kadınlar için iktidar ve yönetim gayri meşru görülürken, bu kodları taşıdığı düşünülen kadınlar için bu alan meşruiyet kazanır. Ancak sözce 7'de "Hadice Turhan Sultan'ın naibelikten (dolaylı iktidarından) şan ve şeref içinde çekilmesi" ifadesinde iletildiği gibi bu iktidar zorunlu ve geçici olduğu sürece onaylanır, sonuçta asıl sahiplerine yani "devlet adamlarına" (erkeklere) teslim edilmelidir.

Bu bulguyu destekler nitelikte bir diğer veri kadınların devlet yönetimindeki eylemliliğini iletirken kullanılan fiillerdir. Lise ders kitabından alınan bir örnek şöyledir: "[S]aray kadınlarının devlet işlerine karışması ve bazı devlet adamlarının da onların yanında yer alması isyanların çıkmasında etkili olmuştur" (Kopruman vd., 2004, s. 51).

Burada "devlet işlerine karışma", devlet işlerine müdahale etme anlamında kullanılmış ve bu söylemleri kurgulayan ya da aktaran tarihçiler/ders kitabı yazarları tarafından kadınların kendilerine ait olmayan bir alanda iktidar sahibi olma çabaları meşru görülmemeyerek eleştirilmiştir. Bu noktada söylem alanında kadınlar siyasi yaşam,

yönetim ve iktidardan dışlanmaktadır. Söylem, aynı zamanda misojiniktir, çünkü kadınların yönetime dâhil olmaları isyan çıkartan bir eylem olarak bildirilmiştir.

“Kadınlar Saltanatı” söyleminin geleneksel eril merkezli tarihçiliği izleyerek Hadice Turhan Sultan söz konusu olduğunda farklılaştığını destekleyen bir diğer veri yakın tarihli lise ders kitabında şu satırlarda yer alır:

- (1) IV. Mehmet, kendisi yönetecek çağa gelinceye kadar ülkeyi IV. Mehmet’in annesi ve vezirler yönetmiştir [...] (2) IV. Mehmet yönetimi annesinin ve vezirlerin elinden aldıktan sonra devletin kötü gidişine son verebilmek için güvendiği devlet adamlarını göreve getirdi. [...] (3) [P]adişahlığının ilk yıllarında küçük yaşta olduğu için ülkeyi annesi Hatice Turhan Sultan ve sadrazamlar yönetmiştir.
- (4) Yönetimi tek başına ele aldıktan sonra ise sadrazamlığı Köprülü ailesine verdi (Cazgır vd.,2009, s. 105-106).

Adı geçen kitabın önceki satırlarında Kösem Sultan’dan söz edilirken “yönetim gücünü annesi Kösem Sultan ile Sadrazam Ali Paşa kullanmışlardır” (Cazgır vd., 2009, s. 100) şeklinde kurulan söylem, Hadice Turhan Sultan söz konusu olduğunda “ülkeyi annesi Hatice Turhan Sultan ve sadrazamlar yönetmiştir” olarak kurgulanmıştır. Burada “yönetim gücünü kullanmak” ile “yönetmek” fiilleri arasında meşruluğun derecesi açısından bir fark vardır. Buna göre yönetmek, yönetim gücünü kullanmaktan daha meşru bir fiil gibi görünmektedir. Nitekim bir padişah için sözgelimi “yönetim gücünü Kanuni Sultan Süleyman kullandı” gibi bir cümle kurulmaz, tercih edilen fiil “yönetti” olmalıdır. Bu yorumsal çerçevede Hadice Turhan Sultan’ın yönetiminin olumlandığı/meşru görüldüğü ileri sürülebilir.

Yine aynı ders kitabında valide sultanların yönetimde yer alması merkezi otoriteyi zayıflatan unsurlardan biri olarak gösterilirken (Cazgır vd., 2009, s.94, 95) bunun istisnası olarak beliren Hadice Turhan Sultan aynı zamanda “sesi duyulabilen tek saray kadınıdır” (G. Dilek, 2012, s. 59). Valide Sultan’ın sesine yer verilen satırlar şöyledir:

- (1) Valide Sultan: Her şeyi kökünden tutup çözümleyecek bir elin yokluğundan ülkemizde her şey yok olmak üzeredir. Böyle bir durumda, söylendiği gibi devletin yükünü kaldıracak kadar kendinde cesaret ve akıl buluyor musun?
[...]

- (2) Valide Sultan: Paşa cevabın ne ola? “ (Cazgır vd., 2009, s.106).

Bu satırlardaki ses devlet yönetimini teslim etmek için bir bürokrata teklifte bulunmak üzere konuşur. Sözce 1’de “Her şeyi kökünden tutup çözümleyecek bir el” aramaktadır. Köprülü Mehmet Paşa tarafından teklifin kabul edilmesi ile geleneksel tarih yazımı söylemine göre “kadınlar saltanatı sona erer.” Devlet yönetimi artık “olması gerektiği gibi meşru ellerdedir.” Hadice Turhan Sultan da devleti yönetmeye hevesli bir kadın değil; yönetmek zorunda kalmış ancak bu süreçte de hep yönetimi teslim edecek uygun yöneticileri aramış bir kadın olarak erkek egemen tarih yazımında övgüyle söz edilmiş ve olumlanmıştır (G. Dilek, 2012, s. 50 -53). Bu söylemde Hadice Turhan Sultan’ın eril kodlamayla “kadınlara ait olmayan siyasi alanda” iktidara ortak olma ve yönetme eğiliminde

olmayışı takdir görmektedir. Şu halde sesi duyulsa bile bu söylem kurgusunda da kadının sesi tarih yazımındaki erkek egemen yaklaşım ve söylemi yeniden üretmek için konuşur. Sonuç olarak bu kadın sesi kadının özneliğine değil erkek egemen söylemin, erkeklerin özneliğinin pekiştirilmesi ve içselleştirmesine katkıda bulunur. Oysa Hadice Turhan Sultan'ın iktidar ve yönetime nüfuzunun gerçek niteliğini anlamak ve kendi sesine kavuşması, özetle özneleşmesi için onun cinsiyetçi kod ve erkek egemen tarih yazımından arındırılmış bir perspektiften ve kadın bakış açısından sunulması, izlenmesi gereken bir yöntem olabilir. Misojini ise söylem düzeyinde kadın madunluğunu yaratan süreçlere katkıda bulunan bir dinamik gibi görünmektedir. Misojinik söylemin, eril perspektiften kurguladığı dil ile kadını nesneleştirerek kadın madunluğuna katkıda bulunduğu düşünülebilir. Zira Spivak, postkolonyal üçüncü dünya ülkeleri madunları hakkındaki entelektüel söylemi eleştirirken, bu söylemin “madunu[...] tarih ve siyaset sahnesinden nasıl sil[...]diğini gösterme[yi]” amaçlamıştır (Özmağas, 2014, s. 857; Spivak, 2016). Bu edimden hareketle tarih yazımından ders kitaplarına aktarılan “kadınlar saltanatı” söyleminin ülkeyi yıkıma götüren ve/veya emanet bir yönetimi en uygun -erkek-yöneticiye teslim etmek için çabalayan kadın imgeleri kurgulanması yoluyla bir noktada tarihin kadın aktörlerini tarih sahnesinden silmeye katkı sunduğu ileri sürülebilir. Nitekim bu görünümde sunulan kadınlar okuyucunun imgelemine belirlenen çerçeve ile sınırlar, söylemdeki misojininin tonu ne kadar yükselirse, monolitik ve mutlak görünen dil ne kadar kararlılıkla kullanılırsa söylem o kadar ikna edici hale gelebilir. Saray kadınları, tarihin aktif özneleri olarak ilgili dönemlerde Osmanlı tarihinde oynadıkları çeşitli roller bakımından araştırılmaya değer görülmediğinde zamanla yazmaya da değer bulunmayarak tarih yazımından silinmekle karşı karşıya kalabilirler. Nitekim güncel ders kitaplarında artık Hadice Turhan Sultan da görünmez olmuştur, bu konudaki ifadeler en fazla “[b]ilgi ve tecrübeden yoksun kalan şehzadeler, padişah olunca devlet adamları ve saray kadınlarının etkisi altında kalmışlardı” (Laçın vd., 2018, s. 76) sözcüğü ile sınırlıdır.

Harem ve saray kadınlarının tarihyazımı ve ders kitaplarındaki söylemsel kurgusu ayrı bir çalışmada detaylı olarak ele alınmaya değerdir. Yalnız bu çalışmanın sınırları dikkate alınarak son olarak güncel ders kitaplarından birindeki harem ve saray kadınları söylemine kısaca değinilmekle yetinilecektir.

10. sınıf tarih ders kitabında (Yüksel vd., 2018, s. 171, 174) saray kadınlarının aldıkları eğitimden ve evlilikleri yoluyla şehir yaşamına sundukları katkılardan söz edilir. Ders kitabının söylemi önceki yıllara ait lise ders kitaplarıyla (bkz. Alpaslan vd., 1995; Başaran vd., 2002) benzer şekilde haremi bir eğitim kurumu olarak kodlar. Öte yandan güncel ders kitabı hareme ilişkin bu söyleme “padişahın evi” kodunu da ekler: “Padişahın özel hayatını sürdürdüğü bölümdür. Padişahın evi olan haremde, padişahın ailesi ve cariyeler bulunurdu” (Yüksel vd., 2018, s. 170).

Aşağıdaki satırlar bu söylemi pekiştirir ve tamamlar:

- (1) Haremde yaşam hiç kolay değildir. (2) Haremden bahseden insanların gerek burada yaşanan çetin hayatı gerekse buradaki yetenekli ve zeki kadınların yarattığı kültürel ortamı anlamadan hareme saygısızlık ettikleri çok açıktır. (3) Harem eğlencelik bir yer değildir, her şeyden önce bir

evdir. Hiç değilse her ailenin evi kadar saygı gösterilmesi gerekir (Ortaylı, 2006, s.73-79'dan düzenlenmiştir) (Yüksel vd., 2018, s.174).

Sözü edilen ders kitabı kadınların devlet yönetimindeki rolleri konusunda suskundur; ancak padişahın evi-özel alanı olan harem ve burada yaşayan kadınlara saygı gösterilmesi konusu güçlü bir vurguyla ele alınmış görünmektedir. Varlıkları, yapıp etmeleri, sesleri yönetim ve iktidar bağlamında görünmez kılınan/suskunlaştırılan/baskılanan tarihin kadın özneleri söylemsel alanda yalnız özel alana konumlandırılmış görünmektedirler. Sözce 1 ve 2 tarihsel özneler olarak kadınların değerine vurgu yapar görünmektedir. Öte yandan sözce 3'ten ders kitabına yansıyan eril ses kamusal ve özel alan arasındaki geçişkenlikleri görmezden gelerek harem ve harem halkının saygınlığını savunmak amacıyla onu tümüyle özel alanda konumlandırır. Ders kitabındaki söylem bu noktada "padişahın evi" koduyla birlikte okunduğunda "padişahın ailesi ve özel yaşamına saygı gösterilmelidir" anlamına ulaşılır. Bu noktada da tüm anlatı kadınlardan ziyade padişahın -onun saygınlığının- merkezde olduğu ve onun lehine işleyen eril kodlarla kurgulanmıştır denilebilir. Pamuk ve Muç (2021) tarafından 2019-2020 yılı lise tarih ders kitapları üzerine yapılan inceleme de bu kitapların erkek egemen yapısını ve kadınların kamusal alanın değil, özel alanın bir parçası olarak konumlandırıldıklarını ortaya koymuştur.

Tarih ders kitaplarını inceleyen bir dizi araştırma (Güngör, 2005; Sarı, 2005) bu başlık altında ulaşılan bulguları destekler nitelikte Erken Cumhuriyet yıllarından 2000'lere kadar bu kitaplarda Osmanlı Devleti'nin zayıflama nedenleri arasında güçlü bir biçimde saray kadınlarının gösterildiğini, kadınlara yönelik olumsuz ifadelerin kullanıldığını ve konu bağlamında kadınlar aleyhine bir tarih yazımı yaklaşımı olduğunu ortaya koymuştur. Yakın tarihli ders kitapları incelendiğinde bu söylem ve yaklaşımın neredeyse doksan yıldır geçerliliğini sürdürdüğü görülebilir. Buradaki temel nokta söylemin, özellikle saray kadınlarını geleneksel tarih yazımının dışına çıkararak toplumsal cinsiyet/kadın çalışmaları merkezinde yeni bir bakış açısı ve paradigmayla ele alan Leslie Peirce'in (2002; 2019) çalışmalarına ve benzer akademik çalışmalara (bkz. Argıt, 2014; Kumrular, 2015; Thys Şenocak, 2009) rağmen varlığını korumayı sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmekte oluşudur. Bu çalışmalarında Peirce (2002; 2019), misojinik "Kadınlar Saltanatı" söylemi yerine kadın bakış açısından yazılmış bir tarihsel anlatıyı, "Valide Sultanlar Devri" söylemini, ikame eder (G. Dilek, 2012). Resmi -eril merkezli- söylem, güncel araştırmaları görmezden gelmeye ve bu noktada misojinik söylem kurgusuna devam ederken; geçmişten bugüne, birincil tarihsel kaynaklardan sözgelimi Kösem Sultan ile ilgili Mehmet Halife'nin "Tarihi Gilmani" eserinde (Oral, 2000) olumlu bir valide sultan portresi çizen anlatısı da görmezden gelinmiştir. "Kadınlar Saltanatı" söyleminin "Valide Sultanlar" söylemine retrospektif olarak tercih edilmiş olması bu noktada maduniyeti ortaya çıkaran edimdir. Ders kitaplarında ilgili dönemin valide sultanlarının sesleri susturulduğu gibi onları olumlu imgeler olarak sunan -kadın- tarihçilerin sesleri de susturulmuştur. Buna göre bu ders kitaplarının, kadın merkezli söylemleri ve tarihin kadın aktörlerinin özneleştiği, kadın bakış açısından yazılmış bir tarihi (bkz. Argıt, 2014; Kumrular, 2015; Peirce, 2002; Thys-Şenocak, 2009) metinden dışlayan eril merkezli söylemin iktidar alanı oldukları ileri sürülebilir. Bu maduniyetin yerini özneliğe bırakması, tarihsel olaylara içeriden bakışı, olayları farklı perspektiflerden görmeyi, tarihin kadın aktörlerini "anlamayı", onların seslerini duymayı, tarihsel duyarlılığı ve kendilerini temsil imkânı tanımayı merkeze alan bir tarih yazımı yaklaşımıyla aşılabılır.

Bir grup kadını diğerlerinin ötekisi olarak kurgulayan dikotomik kurulum ve ötekileştirmenin bir diğer örneği, Türk kadınlarının ötekisi olarak beliren Çinli prenseslerdir. Bu söyleme göre Osmanlı Dönemi'nin padişahları etkisi altına alarak ülkeyi gerilemeye götüren "çeşitli ülkelerden"-Türk olmayan- saray kadınları, ilk Türk Devletleri dönemi söz konusu olduğunda yerini Çinli prenseslere bırakır. Bir sosyal bilgiler kitabında şu ifadeler yer alır:

- (1) Mete Han'ın ölümünden sonra Hunlar bir süre daha Asya'daki varlıklarını devam ettirdiler. (2) Türk beyleri ile evlenen Çin prensesleri, beyleri birbirlerine düşürdüler. (3) Çinliler, Türkleri savaş yoluyla yenemeyeceklerini anlamışlardı. (4) Bu nedenle "Böl ve Yönet" uygulamasıyla Büyük Hun Devleti'ni yıkmayı başardılar (Kaya, 2013, s.64).
- (5) Çinli prensesin etkisinden kurtulamayan ve milli duyguları azalan hakan, milletin bu inancına değer vermedi (Kaya, 2013, s. 69).

Bu misojinik söylemi destekler nitelikte Gökalp'in (1987) kağanların/beylerin Çinli prenses olan eşleri için hiçbir zaman Türk ilinden olan Hatun'un/eşin statüsünde olamadıkları ve statülerinin daha aşağıda yer aldığı görüşünü onaylayarak ileri sürdüğünü (G. Dilek, 2012) belirtmek gerekir. Bu veriler ötekileştirme söyleminin aynı zamanda millî kimlik kurgusu ile örtüştüğüne işaret eder. Sözce 2 ve 5'e göre Türk kadınlarının ötekisi olarak kurgulanan Çinli kadınlar, -1930'lardaki söyleme benzer şekilde- şehzade ve padişahları etkisi altında bırakarak ülkeyi yıkıma götüren "çeşitli milletlerden" saray kadınları gibi Kağanları/beyleri etkileri altına alarak devleti yıkıma götürmüşlerdir.

Tüm bu söylemlerle de ilişkili olarak geleneksel tarih yazımını izleyen bazı ders kitaplarında madun (*subaltern*) kelimesinin içerdiği "ötekilerden bazıları", "alttakinin ve aşağıdakinin sürekli başkalığı" (Yetişkin, 2013) anlamına karşılık gelen bir söylem kurgusunun varlığından söz edilebilir. Kavramın bu anlamından yola çıkarak tarihin kadın öznelerinin madunluk kategorisinin heterojenliğinin değişkenlik gösterdiği ileri sürülebilir. Buna göre tarih yazımında homojen bağlamlarda ve tüm kadınlar ötekileştirilmez. Farklı bağlamlarda politik kadın öznelerin iktidara erişimleri onaylanırken "ötekilerden bazı" politik kadın öznelerin iktidara erişimi onaylanmaz. Bunlardan ilkinin örneği İlk Türk Devletleri bağlamında kağan eşi ve prens/lerin annesi olan hatun iken; ikincisinin örneği Osmanlı Dönemi bağlamında padişah eşleri ve annesi olarak kadın efendiler/hasekiler ve valide sultanlardır. Hatunların devlet yönetimine doğrudan katılımı ve siyasi alandaki aktif konumu tüm ders kitaplarında Türk toplumunda eşitliğin varlığına, kadının değerine örnek gösterilerek olumludur. Ancak Osmanlı Döneminde Sultan/Valide Sultanların devlet yönetiminde aktif rol almış olmaları ders kitaplarında genellikle devlet yönetiminin bozulmasının nedenlerinden ve sonuçlarından biri olarak sunulur. Bu noktada da söylemi kuran eril zihin İlk Türk Devletlerinde kadınların siyasi faaliyetlerini meşru, Osmanlı Döneminde ise gayrimeşru olarak kodlamıştır.

Gizleme/Görmezden Gelme/İdealize Etme

Bu başlık altında incelenen lise tarih ders kitabından elde edilen verilerden biri şöyledir:

“Dede Korkut Hikâyelerinde ve Kutadgu Bilig’de Türk kadınından saygıyla bahsedilir” (Okur vd., 2010, s. 89).

Kutadgu Bilig’de kadınlardan saygıyla bahsedildiği yönündeki önerme, bu eserin misojinik öğütler barındırması nedeniyle gerçekliği yansıtmamaktadır. Bu noktada da gizleme/görmezden gelme yoluyla kadına verilen değer bağlamında Kutadgu Bilig adlı eser idealize edilmiş görünmektedir. Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig eserindeki misojini içeren maddeler aşağıda görülebilir:

4510- Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu perişanlık seni öldürür.

4511- Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.

4512- Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.

4513- Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi dışı gibi olmaz.

4514- Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.

4515- Göz görmezse, gönül arzu etmez; ey oğul, gözün görürse, gönlün arzular.

4517- Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma; eğer katarsan ölçüyü kaçıırlar.

4518- Kadını evden dışarı bırakma; eğer çıkarsa doğru yoldan şaşar.

4519- Kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli; gözetmezsen, et kokar; bunun çaresi yoktur.

4520- Kadına saygı göster, ne isterse ver; evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.

4521- Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.

4522- Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer; meyvası zehirdir, ona karşı iştiha ve ihtiras besleme.

4523- Nice bin kudretli ve erlerin eri erkekler kadınlar yüzünden mahvolup gitmişlerdir.

4524- Nice al yanaklı ve yüzü sıhhatle pırıl-pırıl parlayan erkekler, kadınlar yüzünden mahvolup gitmişlerdir.

4525- Bu kadınlar binlerce namlı ve şöhretli kahramanları diri-diri yere gömmüşlerdir.

4526- Onları nasıl zapt ve rapt altına alabilirsin; meğer ki her şeyi koruyan Tanrı onlarla başa çıksın.

(Yusuf Has Hâcib, 1985, s. 326-327)

Tüm bu maddelerde görüldüğü gibi Kutadgu Bilig adlı eser sözü edilen ders kitabındaki “Kutadgu Bilig’de Türk kadınından saygıyla bahsedil[diği]” iddiasıyla çelişen görüşler ortaya koymaktadır. Nitekim kadınlar bu satırlardaki söylemde güvenilir, zayıf iradeli, ölçsüz, irrasyonel ve otokontrolden yoksun imgeler olarak sunulmuştur. Benzer şekilde Kılıçaslan ve Işık (2016) da Kutadgu Bilig adlı eserdeki öğütler için “[b]unlar erkek ağzından yalnızca erkeklere verilmiş öğütler niteliğindedir. Eserde kadın güvenilir değildir ve erkekler tarafından kontrol edilmelidir; aksi halde erkeklerin mahvına sebep olacaktır” (s. 96) görüşündedirler. Ders kitabında yer alan ifadeler aslında

ikincil bir tarihsel kaynaktan alıntılanan satırlardır. İlgili tarihsel kaynaktaki söylemin gizleme/görmezden gelme yaklaşımı bu yolla, olduğu gibi ders kitabına da aktarılmış ve ders kitabındaki söylemin bir parçası olmuştur.

Bu kategori altında incelenecek bir diğer veri, lise tarih ders kitabında “Türklerde Vatan Sevgisi” (Okur vd., 2010, s. 76) başlığı altında Çin kaynaklarında anlatılan bir olaydır. Olayın Çin kaynaklarında anlatılan orijinalinde özetle, Tunguzlar Türk Kağanı Mete’den sırasıyla babasına ait bir atı, Mete’nin eşini ve çorak bir toprak parçasını isterler. Mete, danışmanlarının karşı çıkışına rağmen atı ve eşini vermeyi kabul ederken; toprak parçasını vermeyi kabul etmez ve Tunguzlar’a savaş açar. Bu işe yaramaz toprak parçasının verilebileceği yönünde görüş bildiren danışmanlarını da ölüm ile cezalandırır.

Bu olay ilgili ders kitabında Mete’nin eşinin istendiği ve onun da eşini Tunguzlara verdiği kısım gizlenerek/çıkarılarak yer almıştır. İlgili metin aşağıda görülebilir:

(1) Mete’nin Tunguzlarla mücadelesi onun politik dehasını, Türk devlet anlayışının özünü ve temelini oluşturur. (2) Bu olay Çin kaynaklarında şöyle anlatılır: “Mete idareyi ele aldığı zaman, Tunguzlar güçlerinin zirvesinde bulunuyordu. (3) Mete’nin tahta oturduğunu öğrenen Tunguzlar, Teoman’a ait bir at istediklerini elçi vasıtasıyla bildirdiler. (4) Mete danışmanlarıyla görüştü. (5) Onlar, atın verilmemesi gerektiğini söylediler. (6) Mete, Tunguzların isteğini yerine getirdi. (7) Bunun üzerine Tunguzlar, Mete’nin kendilerinden korktuğuna inandı ve Mete’den daha ağır isteklerde bulundular. (8) Mete’nin danışmanlarının şiddetle karşı çıkmasına rağmen Mete bu isteklerini de kabul etti. (9) Fakat Tunguz hükümdarının haksız istekleri daha da arttı. İki devlet arasında kullanılmayan büyük bir toprak parçası vardı. İki devletin askeri birliklerinin dışında insan bulunmayan toprak parçası Hunlara çok uzaktı. Tunguz hükümdarı, gönderilen elçi vasıtasıyla bu toprak parçasını Mete’den istedi. Mete tekrar danışmanlarına sordu. Bazıları, bu toprak parçasının verilebileceğini, bazıları da verilemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Mete hiddetle parlayarak “Devletin temeli olan toprağı biz nasıl verebiliriz.” diyerek Tunguzlara savaş açtı. *Türkler Ansiklopedisi, C 1, s. 687-708’den özetlenmiştir* (Okur vd., 2010, s. 76).

İlgili metinde görüldüğü gibi, hikâyenin eşin (hatunun) istenmesi kısmı gizlenmiş ve bu eksik kısım sözce 7’deki “ağır istekler” açıklamasıyla tamamlanmıştır. Nitekim hikâyenin alıntılındığı kaynağın (Türkler Ansiklopedisi) ilgili sayfaları incelendiğinde olayın, Çin kaynağında olduğu gibi (bkz. Onat, Orsoy ve Ercilasun, 2004, s. 6) eşin istenmesi kısmını da kapsayan orijinal haliyle anlatıldığı görülebilir. İlgili bölümde hikâye şöyle yorumlanır:

O, komşu devletin haksız ve ahlâk dışı isteklerini karşılarken, atın ve hatunun kendi şahsî malları olduğunu düşünmüş ve bu yüzden devletin ve milletinin geleceğini tehlikeye atmak istememiştir. Daha doğrusu Mete, iki devlet arasındaki barışı koruyabilmek için, soyuna has bir sabır ve kararlılıkla imkânlarının bütün sınırlarını zorlayarak, her türlü şahsî fedakârlıkta bulunmuştur. [...] Onun anlayışına göre, şahsî mal ve aile gerekirse fedâ edilebilirdi; fakat devlete ait toprak, - kullanılmayan bir yer bile olsa asla- feda edilemezdi”. “Mete’nin bu düşüncesi, bütün Türk

tarihi boyunca ölmezliğini korumuş, Türk devlet anlayışının özünü ve temelini oluşturmuştur”
(Koca, 2002, s. 1059)

Bu satırlarda Mete'nin atını ve eşini kendi şahsî mülkü olarak gördüğü düşüncesi açıkça dile getirilmiştir. Bu hikâye güncel bağlamda kadın ve insan hakları çerçevesinde tartışmaya açık görünmektedir. Bir başka ifadeyle çağdaş değerlerle çelişmektedir. Geçmiş bağlamda ise ardıl başlık altında ele alınacak olan tarih yazımı ve ders kitaplarındaki “eski Türk toplumlarında kadına verilen değer” anlatısını (idealize edilmiş bir anlatıyı) bu noktada kırma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı hikâyenin bu kısmının gizlendiği/görmezden geldiği ileri sürülebilir. İlgili tarih ders kitabında (Okur vd., 2010, s. 89) yer alan “Kutadgu Bilig’de kadına saygıyla yaklaşıldığı” söylemi ile birlikte değerlendirildiğinde, bu çalışmada gizleme/görmezden gelme/idealize etme olarak adlandırılan yaklaşımın “kimlik yüceltme” ile de bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Kolektif bellekle ilintili grup kimliği rollerinden biri olan bu rol kapsamında “[k]imlik, bir gruba aidiyetin, o grubun üyelerine saygınlık sağlaması ölçüsünde pekişir. Bu nedenle kolektif bellekte, grubun geçmişindeki başarılar öne çıkarılır, etik-dışı olumsuz eylemler, hatalar ise örtülür. Böylece öz saygı korunmaya ve yükseltilmeye çalışılır” (Licata, Klein ve Gely, 2007, Akt., Bilgin, 2013, s.35). Bu doğrultuda, millî tarihin en temel yapı taşlarından biri olan kolektif belleğe bu örnekte olduğu gibi olumsuz yüklemeler yapmaktan kaçınıldığı ileri sürülebilir.

Ders kitaplarında idealize edilmiş kadın kurgusunun zaman zaman yerini tarihsel gerçekliğe bırakabildiğini gösteren bir bulgu ise aşağıya alınmıştır.

(1) Aile hayatı son derece mükemmeldi. (2) Eski Türklerde kadınlarla ilgili hiçbir dövülme olayına rastlanmazdı. (3) Kadın, buna rağmen bazı haklardan yoksundu. Bu durum, özellikle miras hakkında kendini gösterirdi. Mal, erkek çocuğa kalırdı [...] *Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1. cilt s. 33-35 (Düzenlenmiştir)* (Kaya, 2013, s. 177).

Sosyal bilgiler ders kitabından alıntılanan paragrafta Sözce 2 eski Türklerde kadına şiddet konusunu dile getirirken edilgen bir dil kullanarak şiddet olayının öznesini dolayımalar. Böylece söylem erkeklerin kadınları dövmediği/kadınlara şiddet uygulamadığı söylemini doğrudan bildirmez; dolaylı bir dilsel kurguyla sezdirir. Söylemde “erkek şiddeti”, “dövülme olayı” olarak tanımlanmış ve bu yolla bu istenmeyen olayın öznesinin erkek olduğunu açıkça ifade etmekten kaçınılmış görünmektedir. Sözce 3, idealize edilmiş kadın ve aile söylemini kıran bir içeriktedir. Bu noktada kadınların karşılaştıkları güçlüklerin ve eşitsizliklerin de sunulmuş olması yalnızca miras konusu ele alınsa da dikkate değerdir.

Gizli Özne/Cinsiyet Hiyerarşisi/Tâbi Kılma

Bu başlık altında Türk tarihi anlatılırken Türk milletine karşılık gelen öznenin (Türkler) nasıl eril bir formda kurgulandığı gösterilmiş, dolayısıyla “Türkler” kategorisinin, kadın, erkek ve çocukların tümünü temsil etmenin uzağında “Türk erkekleri”ne işaret edecek şekilde kurulduğu öne sürülmüştür: “Büyüklerle saygı göstermek,

küçükleri sevmek, zayıflara, kadınlara yardım etmek, kimsesizleri korumak, sözünde durmak, “Türk’e özgü karakterlerdendi.” (Oktay, 1980, Akt., Güngör, 2005, s.226)

1980 tarihli lise tarih ders kitabında yer alan bu tümcede Türk’e özgü karakterler arasında sayılan “kadınlara yardım etmek” öznenin erilliğini ortaya koyan göstergedir. Zira eğer bu cümlede “Türk” kategorisi o toplumdaki kadın ve erkek tüm bireyleri kapsıyorsa, erkek ve kadın tüm bireylerin kadınlara yardım ettiği anlamı çıkması beklenir. Bu durumda kadınların birbirlerine yardım etmesinin Türk’e özgü bir karakter özelliği olduğu sonucuna ulaşılır ki bu da anlamsızdır. Ancak Türk erkeklerinin kadınlara karşı yardımsever olmaları halinde anlamlı bir cümleden söz edilebilir. Tümcede ayrıca yardım edilen özneler “zayıflar” ve “kadınlar”dır. Takip eden yan cümlecik “kimsesizleri korumak”tır. Bu söylemsel dizge içerisinde kadınların zayıflar ve kimsesizler gibi yardıma muhtaç özneler arasına yerleştirilmesi, bu noktada ders kitaplarındaki söylemlerde kadın madunluğuna işaret eden bir başka veridir. Türk erkeklerinin zayıfları, kadınları, kimsesizleri koruyup kollayan yüce gönüllü ve erdemli bireyler oldukları yönündeki iletici erkekleri hiyerarşik olarak -yardıma muhtaç olduğu sezdirilen- kadınların üstüne konumlandırır.

Yakın tarihli lise tarih ders kitabında tespit edilen bir diğer örnek şöyledir: “Türkler tarihleri boyunca kadına değer vermişler ve onu yüceltmişlerdir” (Okur vd., 2010, s.89).

Burada da sözce, “Türkler: -Türk erkek ve kadınları- tarihleri boyunca kadına değer vermiş ve onu yüceltmişlerdir” şeklinde okunduğunda erkeklerle birlikte kadınların da kendilerine değer verip kendilerini yüceltmeleri anlamsız olacağından özne (Türkler) Türk erkek ve kadınlarını temsil ediyormaz. Oysa sözce “Türkler: -Türk erkekleri-tarihleri boyunca kadına değer vermiş ve onu yüceltmişlerdir” şeklinde okunduğunda anlamlı bir yapıya bürünmektedir. Şu halde özne “Türkler” bu cümlede eril yapıda kodlanmıştır ve Türk kadını temsil etmemektedir. Zira Türk toplumlarında kadına “değer verildiği” söylemi ve vurgusu erkek egemen bir toplumsal yapı ve zihniyet bağlamında kadınların erkekler tarafından baskılanması, kontrol edilmesi, ötekileştirilmesi ve ikincilleştirilmesiyle bağlantılıdır. Ataerkil sistemi inşa eden erkekler olduğuna göre kadına verilen değeri belirleyen de erkeklerdir. Bu söylem: “Tarih boyunca Türk kadınları toplumsal yaşamda yüksek bir statü edinmişlerdir. Tarih boyunca Türk kadınlarının toplum için değeri ve toplumdaki yeri yüksek bir statüdedir” şeklinde kurgulandığında kadınların özneleşmesinden söz edilebilir. Bu söylemlerde kadın eyleyendir; kadına değer biçen -gizli eril- özneler yoktur. Kadın, varlığı ve yapıp etmeleriyle toplum için *de facto* değerlidir ve toplumda önemli bir yere sahiptir. Özetle kadına değer verme bir lütuf değildir; kadın zaten değerlidir.

Güncel bir sosyal bilgiler ders kitabında yer alan aşağıdaki cümleler de bu bulguyu desteklemektedir:

- (1) Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan coğrafyada Türkler kadına verdikleri değeri sosyal hayata farklı şekillerde yansıtmışlardır. (2) Yazılı ve sözlü kaynaklardan incelenen Türk tarihine bakıldığında kadının toplumda çok önemli bir rolünün olduğu görülmüştür (Yıldırım vd., 2019, s. 217).

Bu sözcelerden ilkinde (1) “Türkler[in] kadına verdikleri değer”, “Türk erkeklerinin” şeklinde okunduğunda anlam kazanır. İkincisi (2) ise ders kitaplarındaki kadın madunluğunu destekleyen bir başka veridir. Nitekim aynı sosyal bilgiler ders kitabında (Yıldırım vd., 2019) Kültür ve Miras öğrenme alanına ait üniteye yazılı ve sözlü kaynaklardan alıntılanan erkek seslerine yer verilirken (erkek sesleri duyulabilirken), tarihsel bağlamda yalnızca bir kadının sesine yer verilmiştir. Bir Hun Kağanıyla evli Çinli prensesin yaşadığı koşullardan dolayı üzünlüğünü ve mutsuzluğunu dile getirdiği dizeleri dışında tarihin kadın aktörleri suskundur. Oysa Mete Han, Oğuz Kağan, Bilge Kağan, Kutluk Bilge Kül Kağan, Mukan Kağan -kimi kurgusal da olsa- konuşurlar, devletlerini, başarılarını, karşılaştıkları güçlükleri anlatırlar.

Sosyal bilgiler ders kitaplarından birinde geçen bir başka sözcüde Türk toplumunda kadının değeri daha pasif bir yapıda kurgulanmıştır. Sözce şöyledir: “Eski Türklerde kadına büyük değer verilirdi” (Yılmaz vd., 2018, s. 210).

Bu sözcüdeki söylem ilk bakışta cinsiyetsiz bir yapıya daha yakın gibi görünmektedir. Öte yandan sözcüye “kim tarafından?” sorusu sorulduğunda ve soru “Türk erkekleri ve kadınları tarafından kadına büyük değer verilirdi” şeklinde cevaplandırıldığında, yine kadının kadına değer vermesi durumu ortaya çıkar. Kadınların kadınlara değer vermesi/vermemesi ise yine erkek egemen bir toplumsal yapıya işaret eder. Zira kadının hemcinsine az veya çok değer vermesi ya da vermemesi, ataerkil bir toplum yapısında erkek egemen kodların yapılandığı ve kadınlar tarafından da içselleştirilmiş bir toplumsal cinsiyet algısıyla ilişkilendirilebilir. Burada kadın kendine ve hemcinslerine kendi öz farkındalık ve bilinciyle değil eril kodlarla kurgulanmış bir bilinçten değer biçer. Sözcüdeki anne olan ya da erkek çocuk annesi olan kadınların bir toplumda diğer kadınlardan daha çok değer görmesi bu cinsiyet kodları ile ilişkilidir. Sosyal bilgiler ders kitaplarından alıntılanan aşağıdaki sözcüce bu görüşü destekler niteliktedir:

(1) “İslamiyet’ten önceki göçebe Orta Asya Türklerinde kadın[in] [...] [a]ile içinde saygıdeğer bir yeri vardır ve hepsinden önemlisi anadır” (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s. 155).

(2) “Kadına bu kadar saygı gösterilmesi, daha çok onun kutsal Türk çocuğunun annesi olmasındandır” *Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1. cilt s.399* (Kaya, 2013, s.177).

Bu söylemler “kadına verilen değer” ve “kadına değer veren özne”nin eril kodlarını deşifre eder. Kadının toplumdaki önemi öncelikle anne oluşuyla ilişkilendirilmiştir ve kadına gösterilen büyük saygı onun anne oluşundan ileri gelmektedir. Erkeğin baba oluşuyla ilgili böyle bir söylem olmaması, eril perspektiften anneliğin ve dolayısıyla anne kadınların toplumda en değerli kadınlar olduğu yönünde bir zihniyeti ortaya koyar. Sözce 2’de bu annelik kurgusuna milliyetçi paradigmalara da eklenir ve buna göre kadın eski Türk toplumlarında yalnızca bir çocuğun annesi olduğu için değil; “kutsal Türk çocuğunun annesi” olduğu için değerlidir. Bu konu bağlamında ders kitaplarında erkekler devlet kuran, devlet yöneten, zafer kazanan, halkını doyuran, giydiren vb. birçok eylemlilikleriyle öne çıkarken “kutsal Türk çocuğunun babası” gibi bir değer yüklenmez. O kendi çocuklarının değil, halkın, devletin babası, yani siyasi bir özne olarak değerlidir. Lise ders kitaplarından iki örnek sözce aşağıda görülebilir.

(1) “Eski Türk toplumunda devletin “baba” olarak kabul edilmesinde Türk ailesinin ana, baba ve evlat ilişkilerinin oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz” (Okur vd., 2011, s. 66).

(2) “Devlet için “baba” sıfatı kullanılmıştır. (3) Toprak ise “devlet baba”nın koruduğu ana vatan” şeklinde ifade edilmiştir. [...] Yrd. Doç. Dr. Bülent Atalay [...]” (Okur vd., 2011, s. 5).

Sözce 2’de baba olarak adlandırılan devlet eril yapıda kodlanmıştır. Sözce 3’te ana olarak adlandırılan vatana/toprağa ise dişil kod atanmıştır. Ayrıca bu sözcede devlet babanın ana-vatanı koruması, söylemin merkezinde erkeğin olduğu ve kadının kendisine tâbi kılınarak ikincilleştirildiği bir kurgu sunar. Erkek dilsel düzlemde hiyerarşik olarak kadının üstünde konumlandırılmıştır ve “korunup kollanması gereken” olduğu dikkate alındığında daha zayıf ve bu nedenle güçlüye tâbi olan ikincil bir statüye yerleştirilmiştir. Söylemdeki öznelere anne ve baba, ailedeki annelik ve babalık statüleriyle ilişkili olduğuna göre eski Türk ailesinde de kadının erkeğe tâbi ve erkek tarafından korunması gereken bir statüde konumlandırıldığı anlamına ulaşılır.

Bu çalışma kapsamında benzerleri tespit edilen gizli özne merkezinde eril kurgulu söylemlerin sosyal bilgiler ders kitabından elde edilmiş bir başka örneği şöyledir:

“(1) Orhun Kitabeleri, Türklerin biniciliğe verdikleri önemi gösteren kayıtlarla doludur. [...] (2) Eski Türklerde kadın ve çocuklar da binici idiler.” (Kaya, 2013, s. 74).

Sözce 1’de erkeklerin ata binmesinin doğal olduğu anlamı çıkmaktadır. Sözce 2’de buna “kadın ve çocuklar da” eklenir. Bu söyleme göre “Türkler binicidir; kadın ve çocuklar da binicidir. ”Kadın ve çocukların da binici olmalarının ayrıca vurgulanmış olması, yine genel “Türkler” kategorisinin eril nitelikte kurulduğunu gösterir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında gizli eril özne merkezinde kurgulanmış bir diğer söylem örneği aşağıda görülebilir.

(1) Dede Korkut Hikâyeleri’nde, eski Türklerin kadına verdikleri büyük değerlere rastlanmaktadır.

(2) Kadın, erkeğinin yanında ata biner, silah kullanır, düşmanla savaşır. (3) Boğaç Han hikâyesinde, oğlu düşmana esir düşen Dirse Han’ın kızı, babasına varır yardım ister. (4) Yanına kırk ince kız alarak oğlunu bulmaya gider ve başarılı olur.

(5) Hikâyelerde Türk kadın tipi, genellikle ince belli, selvi boylu, al yanaklı, kalem kaşlıdır. (6) Kadına bu kadar saygı gösterilmesi, daha çok onun kutsal Türk çocuğunun annesi olmasındandır. *Nihat Sami Banarlı* [...] (Kaya, 2013, s.177).

Sözce 6’da “Kadına bu kadar saygı gösterilmesi” yine gizli özne olarak erkekleri işaret etmektedir. “Kadına bu kadar saygı gösteren kim?” sorusunun cevabı “kadınlar” olduğunda sözce anlamlı değildir. Sözcenin devamı dikkate alındığında kadınlar özellikle anne oldukları için erkekler tarafından bu kadar saygı görmektedirler.

Sözce 1’de “Dede Korkut Hikâyeleri’nde, eski Türklerin kadına verdikleri büyük değerlere rastlanmaktadır” cümlesinde de “eski Türklerin” öznesi ancak “Türk erkekleri” olarak okunduğunda anlamlı olacaktır. Zira eski

Türkler ifadesi “eski Türk erkek ve kadınlarının” veya “eski Türk kadınlarının kadına verdikleri büyük değerlere rastlanmaktadır” şeklinde okunduğunda anlamlı olmamaktadır.

Aşağıda güncel sosyal bilgiler ders kitabında sesi duyulabilen tek kadın örneği olarak Çinli prensese ait şiir incelenebilir.

Yurdumdan ayrıldım kara bağlarım
Şimdi de Hunların çadırı yerim
Ocağım kül oldu ona ağlarım,
Dünyaya gelmemiş olmak isterim
Yünden ip yapar, keçe giyerler
Gözüme beter gelir, gönlüme kötü,
Koyunun etini yerler,
İçemem bakırla sunulan sütü
Davulu her gece durmaz döverler,
Dönerler ta güneş doğana kadar.
Fırtına bozkırda gök gibi gürler,
Yollar toz duman boğana kadar (Yıldırım vd., 2019, s. 53).

Bu dizeler Çinli prensesin Türklerin kültürlerine ve yaşam tarzlarına uyum sağlayamadığını ve gözyaşı dökerek kadar üzgün olduğunu ortaya koymakla birlikte, şiirin kitaba alınma amacı Hunların yaşam tarzına dair veriler içermesidir. Şiirden sonra verilen yönerge şöyledir: “Hunların yaşantılarını dile getiren şiirden yola çıkarak, aşağıdaki açıklamalarda istenen cevapları ağaçtaki kutucuklara yazınız” (Yıldırım vd., 2019, s. 53). Bu yönergede amaç yalnızca Hunların kültür ve yaşantılarına ait özelliklerin öğrenciler tarafından tespit edilebilmesidir. Bu noktada bu üzgün kadın sesi Hunların yaşantısını anlatan pragmatik bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Ders kitaplarında cinsiyet hiyerarşisi/tâbi kılma bağlamında tespit edilen bir diğer bulguya göre kadınlar erkeğin yardımcısı olarak ikincil ve nesneleştirilmiş bir rolde sunulmaktadır: “Türk devletlerinde kadın yalnız ev içinde değil, tarlada, pazarda ve hatta devlet işlerinde eşinin yardımcısı olup, özellikle sosyal etkinliklerde ön planda yer almaktadır” (Okur vd.2010, s. 89).

Bu sözcede söylem tümüyle erkeğin merkezleştirilerek kadının tâbi özne olarak kurulduğunu gösterir. Söylem, erkeği ev içinde, tarla (tarımsal üretim), pazarda, yönetimde özetle özel ve kamusal tüm alanlarda özne olarak atamış, kadına ise yardımcılık statüsü vererek onun özneliğini bastırmış ve ikincilleştirmiştir.

Bu bağlamda ele alınacak diğer bulgular kadınların savaşlardaki rolünün ders kitapları söylem kurgusunda nasıl üretildiğidir. Aşağıda ilgili bulgular sunulmuştur:

(1) “İslamiyet’ten önceki göçebe Orta Asya Türklerinde kadın kahramandır, (2) gerekirse kocasının yanında savaşır” (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s. 155).

(3) “Kadın erkeğinin yanında ata biner, silah kullanır, düşmanla savaşır” (Kaya, 2013, s. 177).

Sözce 3’teki söyleme göre “kadın erkeğinin yanında”, sözce 2’ye göre “gerekirse kocasının yanında” eril alana kodlanmış işleri yapar. Kadının eril alana kodlanmış işleri yapması eşitlikçi bir yapıya işaret etmek istemektedir ancak sözcüye göre kadın bu işleri bağımsız olarak değil bir “erkeğin yanında” yapmaktadır. Bu sözcüde erkeğe bağımlılık/tâbi olma söz konusudur; “erkeğinin” ve “kocasının” ifadesi de bir aitlik bildirmektedir. Dolayısıyla söylemde hiyerarşik olarak kadınlar ikincildir ve eylemleri, daha üste konumlanmış görünen erkeğe bağlanmıştır. Sözce 2 ve 3’te kadınlar “erkeğinin”/“kocasının” yanında ve yardımcısı şeklinde tanımlanarak öznellikleri bastırılmıştır.

Sözce “Kadın ve erkek birlikte ata biner, silah kullanır, düşmanla savaşır” şeklinde kurulursa söylem “Kadın ve erkek birlikte cinsiyetlendirilmemiş işleri yapar” şeklinde okunabilir.

Güncel lise ders kitaplarından birinde de benzer söylem devam eder: “İslamiyet Öncesi Dönem’de binicilik ve atıcılıkta usta olan Türk kadınları, savaşlara erkeklerle birlikte katılmıştır” (Yüksel vd., 2018, s. 77).

Bu söylem “Türk kadınları savaşlara katılmışlardır” yerine “erkeklerle birlikte savaşlara katılmış” oldukları şeklinde kurgulanmıştır. Bu ise kadınların eril alana kodlanmış savaşma edimine “erkeklerle” birlikte dâhil olarak “onlar gibi” savaştıkları mesajı vermektedir. Dolayısıyla burada da merkezdeki özne erkektir ve kadın söylem düzleminde erkeğe tâbi olandır. Bu yolla eril kodlar içeren söylem “erkekler gibi savaşan” kadınların toplumda yüksek ve değerli -belki eşit- bir konumda yer aldıkları yönünde bir iletinin sezdirilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Güncel lise tarih kitaplarından birinde cinsiyetçi kodlar taşımayan bir veri şöyledir: “İlk Türklerde kadın erkek herkes savaş sanatını iyi bilirdi. Hatta gerektiğinde kadınlar da savaşa katılırdı” (Yılmaz vd., 2018, s. 19).

Bu söylem eski Türk toplumlarında coğrafi konum nedeniyle savaşın yaşamın bir parçası olarak görüldüğü tarihsel bağlamda toplumun kadın ve erkek tüm fertlerinin savaşabildiklerini ancak yine tarihsel gerçeklik olarak savaşın erkekler tarafından yürütüldüğü ve gereksinim halinde kadınların da bu sürece dâhil olduklarını bildirmektedir. Dolayısıyla merkezde ve tâbi kılınan özneler olmadığı için söylemin cinsiyet hiyerarşisi/tâbi kılma kodu taşımadığı ileri sürülebilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözü edilen konu bağlamında kurgusal da olsa tarihin kadın aktörlerinin seslerinin duyulabildiği ve görsel olarak da sunuldukları nadir örneklerden birinde (Komisyon, 2014) Türkler adına çoğul bir ses “biz” diliyle konuşur. İlgili dönemin sosyal ve kültürel yaşantısı hakkında bilgi verir. Örnek sözcüler şöyledir: “(1) At, bu yaşam biçiminde biz Türklerin en büyük yardımcısıdır. (2) Atlarımız sayesinde pek çok yere hâkim olduk, hareket kabiliyeti yüksek ordularımızla güçlü devletler kurduk, farklı yerleri yurt edindik” (Komisyon, 2014, s.63). Bu sözcelerde Türkler kategorisinin kadın ve erkek tüm bireyleri kapsadığı ileri sürülebilir. Bu kategorinin

cinsiyetsiz ve kapsayıcı olarak algılanması, aynı zamanda kitap sayfalarındaki Orta Asya'dan göç eden Türkleri temsil eden illüstrasyonlarda kadın ve erkek görselleri ile onları konuşur şekilde gösteren konuşma balonlarına yer verilmiş olması ile ilintilidir. Türklerin yaşantısını gösteren bir diğer illüstrasyonda kadınlar ve erkekler birlikte yer almaktadır (Komisyon, 2014, s. 62-63). Bu noktada görseller de "biz" algısı yaratmakta ve "biz" dilini desteklemektedir. Söylem kurgusunda kadınlar için ayrı parantezler açılmadan tüm toplumsal yaşam genel Türkler (Türk kadınları ve erkekleri) kategorisi içerisine yerleştirilerek sunulmuştur. Böyle bir söylem/anlatı kurgusunun ve görselleştirmenin kadınların görünürlüğüne, özneliğine ve tarih/tarih öğretimi bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunmada önemli bir noktada durduğu savlanabilir.

Bu başlık altında elde edilen verilerden bir diğeri "kız almak/kız vermek" şeklinde güncel dilde de varlığını sürdüren cinsiyetçi söylemdir. Sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen ilgili veriler şöyledir: "Bir gün, Uygur tahtına yeni bir hakan oturdu. Bu hakan, Çinlilerle yapılan savaşlara bir son vermek için oğlu Galı Tekin'e "Kiyu-Liyen" adındaki Çin prensesini almayı düşündü [...]" (Kaya, 2013, s. 69).

Bu söylem erkeği merkezileştirerek özne olarak sunması ve kadını erkeğe tâbi kılan bir yapıda kurgulanması bakımından cinsiyetçidir ve kadını nesneleştirir.

Ders kitaplarında söylemin cinsiyetçi olmayan bir yapıda da sunulduğuna dair sosyal bilgiler ve lise ders kitaplarından elde edilen bulgular şöyledir:

- (1) "Bu savaşlara son vermek için oğlu Galı Tigin'i bir Çin prensesi ile evlendirmeye karar verdi" (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s.67).
- (2) "Bir gün Uygur tahtına yeni bir hakan oturdu. Bu hakan, Çinlilerle yapılan savaşlara son vermek için, oğlu Galı Tigin'i Kiyu-Liyen adlı bir Çin prensesi ile evlendirmek istedi" (Okur vd., 2010, s. 89).

Sözce 1 ve 2'deki söylem evlilik bağlamında kadının istenmesi/alınması/verilmesi gibi onu nesneleştiren bir yapıda değil, babanın oğlunun evliliği yönünde girişimde bulunma istek/kararını bildiren bir yapıda kurgulandığı için cinsiyetçi kodlar içermemektedir. "Kız almak" söylemi bir diğer sosyal bilgiler ders kitabında (Kulukisa vd.,2008) Oğuz Kağan Destanı bağlamında tespit edilmiştir.

Erkeğin ve eril olarak kodlanan değerlerin norm kabul edildiği ve söylemin erkeğin merkezileştirilmesi bağlamında kurulduğu bir söylem örneği lise ders kitaplarından birinden elde edilmiştir:

- (1) Kadınlar şalvar, kürk giyer ve saçlarını örerler. (2) Erkekler gibi ata binerler. ... (3) Selamlaşmada kadınlar da erkekler gibi dizlerini yere kadar bükürler." Prof. Dr. A. Afet İNAN, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s.34-35 (Okur, vd., 2011, s. 66).

Bu sözcelerde kadınların "erkekler" gibi ata binmeleri ve "erkekler gibi" selam vermeleri ifadeleri eşitlik vurgusunun norm olarak belirlenmiş erkek üzerinden yapıldığını ortaya koyar. Kadın "aynı erkek gibi" olduğunda

eşit olarak kodlanmaktadır (Varikas, 2009). Bu durumda da söylem hiyerarşik olarak erkeğin kadından üstünlüğü ön kabulü bağlamında kurgulanmıştır. Bu noktada eşitliğin ve özneliğin erkekler üzerinden tanımlanmış olması nedeniyle kadın madun bir görünümüdür. Bu cümleler “Kadınlar ve erkekler ata binerler. ... Selamlaşmada kadınlar ve erkekler dizlerini yere kadar bükürler” şeklinde kurgulandığında eşitlikçi bir yapıya bürünebilir ve kadınlar madunluktan özneliğe evrilir. Bu noktada eylem norm alınan bir cinsiyet üzerinden tanımlanmadığı için hiyerarşi algısı yaratmaz ve kadın özneleşir.

Eril özne tarafından üretilen bu söylem, tarihçi kadınlar tarafından da yansındığı ve yankılandığı ölçüde madunluk konumu bir diğer boyutta devam eder. Zira tarihçi kadınlar bu noktada kendi geçmişlerini kendi ürettikleri dil ve söylem yerine erkek egemen bir dil ve söylem kurgusundan tekrar etmekte bir diğer deyişle yansılmakta ve yankılamaktadır. Bu dil, bilinç ve söylem düzeyinde erkek egemen perspektifi yeniden üreterek kadınları geçmişlerine bu perspektiften bakmaya, bu dili konuşarak bu dil ve söylem kurgusu üzerinden konuşmaya sevk etmektedir. Buna göre de eski Türk toplumlarında her işi “erkek gibi” yapan, “erkekler tarafından değer verilen” kadın erkeklerle eşittir. Böylece “Madun, yine tanımı ve konumu gereği, kendi dışında üretilen anlam ve söylem dünyasından seçtiği ifade biçimleri ile sesini duyurmaya yeltenmekte [...], içine doğduğu erkek egemen dilin kelimeleri ile [...] sesini duyurmaya çalışmaktadır” (Aydın, 2019, s. 96). Akademik tarih yazımındaki bu dil ve söylem kurgusu da ilgili verilerde (sözce 2 ve 3) görüldüğü gibi akademik kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılarla ders kitaplarına aktarılmaktadır.

Adına Konuşma/Sessizleştirme

Bu başlık altında aynı zamanda cinsiyet hiyerarşisi/tabii kılma teması ile de ilişkili bir bulguya sosyal bilgiler ders kitaplarından birindeki söylem analizi sonucu ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler ders kitabında “Her Zaman Türk Kadınıyla Birlikteyiz” başlıklı konuda kadın haklarının tarihsel süreci kurgusal bir röportaj formunda Dede Korkut’un ağzından aktarılır:

(1) İslamiyet’ten önceki göçebe Orta Asya Türklerinde kadın kahramandır, (2) gerekirse kocasının yanında savaşır, (3) aile içinde saygıdeğer bir yeri vardır ve (4) hepsinden önemlisi anadır” (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s. 155).

Öncelikle konu başlığı “Her Zaman Türk Kadınıyla Birlikteyiz” cümlesinde bir gizli eril öznenin varlığı ileri sürülebilir. “Her zaman Türk kadınıyla birlikte olmak”: Her zaman Türk kadınının yanında olmak, her zaman Türk kadınına destek olmak şeklinde okunduğunda gizli özne “Türk erkekleri” olarak belirir. Nitekim cümle “(Biz Türk erkekleri) her zaman Türk kadınıyla birlikteyiz” şeklinde okunduğunda anlam kazanır. Bu söylemde özne “biz Türk erkekleri” olduğundan kadın hakları temasının işleneceği konu kadının özneliğini değil, erkeğin özneliğini vurgulayarak başlar. Bu yaklaşım, Spivak’ın (2016) ileri sürdüğü konuşamayan madun yerine konuşan ve kendilerini kolonyal halka medeniyet getirerek kurtaran kahramanlar olarak sunan sömürgeci efendiler (beyaz adamların esmer kadınları esmer adamlardan kurtarması) söylemini anımsatmaktadır. Nitekim “Her zaman Türk kadınıyla birlikteyiz” söylemi önceki satırlarda çözümlenen “kadına her zaman değer veren Türkler” ve “kadınlara

yardım eden Türkler” söylemleriyle, tarihin özellikle belirli dönemlerinde kadınların gördüğü baskı, ezilme ve eşitsizlik deneyimlerinin yüklü olduğu tarihsel-kolektif hafıza ile birlikte düşünüldüğünde söylem düzeyinde erkeklerin geçmişte/bugün ve/veya her zaman kadınlara değer vererek, onlara yardım ederek, onların destekçisi olarak bir tür “kurtarıcı özne” konumunda kurgulandığı ileri sürülebilir. Söylem kurgusu aynı zamanda özne konumundaki “Türkler” vurgusuyla millî kimliği, tarihsel ve kolektif belleği de -eril bir perspektiften- kodlayan bir yapı sunar.

İkinci olarak kadın haklarının tarihsel süreci Türk tarihinde öne çıkmış bir kadın tarihsel aktör tarafından değil, bir erkek tarihsel aktörün sesinden anlatılır. Dede Korkut Türk tarihinde kadının yeri ve rolünden övgüyle söz ederken, Hindistan’da Sultan Raziye’yi, Mengüceklerden Mama Hatun’u hatırlarken (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s.156) bu kadınlardan hiçbirinin sesi duyulmaz; eril ses onlar adına konuşur. Türk kadını “kahraman”, “saygıdeğer”, “devlet yönetiminde söz sahibi”, “devlet yönetiminde etkili”, “devlet içinde, sarayda büyük bir gücü olan”dır (Altun, Doğan ve Uzun, 2011, s. 155-156), ancak kendi adına konuşamaz. O, kendi adına konuşulandır, pasif (özne olmayan) öznedir, tarih yazımında, söylemsel düzlemde kendini temsil edemez. Bu noktada Özmakas’ın (2014) “Madun tam anlamıyla özne değildir. Öznenin sesi çıkar; ancak madun sesi çıkmadığı için kendini temsil edemez, siyasal alanda kendini ifade edemez” ifadeleri tekrarlanmaya değerdir. Söylemin bu haliyle kadın, özne olarak değil, “özneymiş gibi” sunulmaktadır. Oysa “[m]adun ancak kendi kendisini temsil edebildiğinde, temsiliyetin her iki durumunda da pasif özne konumundan çıktığında, temsiliyet sorunu tam olarak ortadan kalkmış olacak ve doğru bir şekilde bir özne olarak görünür olacaktır” (Aydın, 2019, s. 70).

Tarihsel anlatının sunumu kadınların kendi deneyimlerinin özneleri olduğu bir yapıda kurgulanmalıdır. Bir başka deyişle kadın deneyimleri kadın tarihsel aktörlere yer verilerek, onların kendi sesinden aktarılmalıdır. Buna göre sözgelimi ilgili örnekte yer alan tarih boyunca kadınların statü ve deneyimlerini aktaran anlatı kurgusu Dede Korkut yerine Sultan Raziye’nin anlatının öznesi olduğu bir yapıda inşa edilmelidir. Kadın deneyimlerinin bir erkek tarihsel aktör tarafından ve erkek egemen söylem kodlarıyla anlatılması, eril seslerin kadınlar adına konuşması, tarihin kadın özneleri ve onları kendi sesine kavuşturan tarihçi kadınların anlatı ve söylemlerinin tarih yazımı/ders kitaplarından dışlanması metin düzeyinde kadının nesneleştirildiği bir algı oluşturmaktadır. Zira bu durumda kadınların sesi duyulmamakta ve tarih sahnesinde öne çıkmış kadınlar ve deneyimleri bile bir erkek anlatıcının sesinden öğrenciye aktarılmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bir dizi sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarındaki söylemin toplumsal cinsiyet perspektifinden misojini ve maduniyet temelinde incelendiği bu çalışma, tarihin kadın öznelerinin dilsel sunumunun retrospektif olarak bu temaları içerdiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, “Bulgular” başlığı altında ve söylem analizleri bağlamında detaylı olarak tartışıldığından, bu kısımda araştırmancının sonuçlarına özetle yer verilmiştir. Misojini temasının yaygın olduğu saray kadınları özelinde 1930’larda yüksek tonda ve millî kimlik ile eklenilen söylem, ilerleyen yıllarda millî kimlik kodlarından ayrılmış ve oldukça düşük bir tonda, dolaylı ve az sayıda kitapta yer alsa da varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bununla birlikte ders kitaplarında saray kadınlarının sunumunda

geçmişte olduğu gibi bugün de erkek egemen ve monolitik bir yapının, tarihin kadın aktörlerinin görmezden gelindiği, bastırıldığı ve sessizleştirildiği bir söylem kurgusunun -kadın maduniyetinin- sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada ders kitaplarında kadın bakış açısından yansıyan, kadın tarihçiler tarafından kadınların özneleştirildiği bir tarih yazımı yaklaşımı ile üretilmiş tarihsel bilginin de ders kitaplarından dışlandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla incelenen konu bağlamında ders kitaplarında kadın madunluğunun kendini temsil imkânı bulamayan tarih yapan (tarihin kadın özneleri) ve yazan (tarihçi) kadınlar için iki boyutlu olduğu ileri sürülmüştür. Ders kitaplarının misojini ve maduniyet içeren dilsel kurgusunun genellikle yazarların yararlandığı akademik kaynaklarla (ikincil tarihsel kaynaklar) ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Özellikle ikincil tarihsel kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılarda eserin yazarı olan tarihçilerin söylem kurgusu ve bu kurgunun örgütleyicisi olan eril dil ders kitaplarına olduğu gibi aktarılmıştır. Bu noktada ders kitabı yazarlarının cinsiyetçi dilin farkında olmaları ve alıntıları cinsiyetçi olmayan bir dilin kullanıldığı kaynaklardan yapmaları önemli görünmektedir. Bu metinler çoğu zaman ders kitapları yazarları tarafından düzenlenerek alıntılı olduğu için içerik düzenlenirken dilin de cinsiyetçilikten arındırılarak kadınları tarihsel özneler olarak sunan bir yapıda düzenlenmesi ders kitaplarını toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yapılandırma işlevsel olabilir. Alabaş da (2018) güncel (2018 tarihli) öğretim programlarını incelediği çalışmasında, ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında, ders kitapları hazırlanırken toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınması yönünde ifadelerin yer aldığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte bu çalışma kapsamında bazı ders kitaplarında, yazarlarının kaleme aldığı kurgusal metinlerdeki dilin de daha çok eril, kadın öznelerin bastırıldığı, sessizleştirildiği ve madun özneler olarak belirlediği bir dilsel yapıda kurgulandığı bulgulanmıştır. Kadınların tarihteki rolleri ve konumları anlatılırken dahi kadınların kendi seslerinin duyulmadığı, eril bir ses tarafından onlar adına konuşularak temsil edildikleri, bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgudur. Öte yandan, bu çalışmada bazı örneklerine yer verildiği gibi ders kitaplarında cinsiyetçi olmayan bir dilin kullanıldığı veriler bulmak mümkündür. Ancak bu çalışmanın amacı misojini ve maduniyet kapsamındaki söylem ve dili ele alarak deşifre etmek olduğundan ağırlıklı olarak bu veriler odağa alınmıştır.

Çalışma kapsamında, geçmiş anlatısının tarihin disiplin dışı amaçlarından (D. Dilek, 2007) millî kimlik oluşturma amacına yönelik kurgulanması ve bu bağlamda ideal bir millî geçmiş kurgusu oluşturma kaygısı ile orijinal metinlerdeki bazı kısımların ders kitabı metinlerinde görmezden gelinerek metinden çıkarıldığı tespit edilmiştir. Bunların geçmişte kadının idealize edilmiş konumu ve “kadına verilen değer” söylemini sorgulamaya açabilecek kısımlar olduğu ileri sürülmüştür. Kitapların tarih yazımındaki bu yaklaşımının kısmen ders kitapları yazarları tarafından metni yeniden düzenleme yoluyla bilinçli, kısmen de doğrudan alıntı yaptıkları ikincil tarihsel kaynaklarla ilişkili olduğu ileri sürülebilir. İkinci olasılıkta ders kitabı yazarları bu yok sayma/görmezden gelme/gerçekliği çarpıtma (Kutadgu Bilig örneğinde olduğu gibi) yaklaşımını izleyen anlatıyı bilinçli tercih etmişlerse (seçmişlerse) ders kitaplarındaki tarih yazımının güvenilirliği bu noktada sorgulanır hale gelebilir. Ancak dikkate değer olan tarihin kadın özneleri bağlamında genellikle idealize edilmiş söylem kurgularının sunulmuş olduğudur. Bu ve çalışma kapsamında sunulan diğer bulgulardan yola çıkarak, bir kısım sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarındaki dilin/söylemin, cinsiyet hiyerarşisi temelinde erkeği merkeze alarak ve üstün/egemen özne statüsünde konumlandırarak kadın özneleri kendine tâbi kılan, kadın özneliğini bastıran,

kadın özneleri sessizleştiren, eril kodlarla yapılandırılmış ve erkek egemen bir tarihsel anlatıyı yeniden üreten bir yapıda kurgulandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu dil ve söylem aracılığıyla üretilen tarih, erkek egemen ve cinsiyetçi kodlarla örülmüş bir tarihsel-kolektif bilincin yeniden üretilmesi ve devamına katkıda bulunacaktır.

ÖNERİLER

Tarihsel bilincin geçmiş-bugün ve gelecek arasındaki sürekli bir diyalogla yapılandırıldığı hatırlandığında kadının sesine kavuşması ve madunluktan öznellik konuma evrilmesi aynı zamanda tarihsel-kolektif bilincin eril kodlardan arınarak kadınlar lehine dönüşmesi ve nihai olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunması bakımından son derece hayati görünmektedir. Bu görüşten yola çıkarak ders kitaplarının ve bu kitaplara yansıyan tarih metinlerinin yapısökümcü bir anlayışla çözümlenmeye devam edilmesi ve diğer taraftan eril söylem ve erkek egemen kodlardan arınmış bir dil ile tarih yazma üzerine çalışmalar yapılması önerilmektedir. Kadınların kendi seslerinin (eril perspektiften kurgulanmış seslerin değil) daha çok duyulduğu, tarihi kadın özneleri merkeze alarak kadın bakış açısından ele alan tarihçilerin eserlerinin ders kitaplarına yansıtılması da çalışma kapsamında sunulabilecek bir diğer öneridir.

Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazar(lar)a aittir. Bu çalışma doküman incelemesi yöntemine göre yapılandırıldığından etik kurul izni gerektiren çalışmalar kapsamında yer almamaktadır.

Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı: Yazarın makaleye katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Alabaş, R. (2018). 2018 Öğretim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri. D. M. Siyez, Ö. Belkıs ve Y. Soylu (Ed.), *II. Uluslararası kadın kongresi tam metin kitabı* (ss.1316-1323). İzmir.
- Argıt, B. İ. (2014). *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan- 1640-1715*. Kitap.
- Aydın, F. M. (2019). *Madunun sesi ve temsili: Kavramsal ve teorik değerlendirmeler*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Gaziantep Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Baydar, V. (2013). Popüler kültürde mizojini. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (151), 151-165.
- Berktaş, F. (2010). *Politikanın çağırısı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil kadın-Türkiye'de kadın ve sivil toplum* (2. Baskı). Savaş.
- Çotuksöken, B. (2001). *Felsefeyi anlamak felsefe ile anlamak*. İnkılap.

- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi* (3. Baskı). Nobel.
- Dilek, G. (2012). *Tarih öğretiminde toplumsal cinsiyet: 6. Sınıf öğrencilerinin perspektifinden tarihsel süreçte kadın hakları ve kadın imgesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Marmara Üniversitesi.
- Donovan, J. (2016). *Feminist teori* (11. Baskı). (A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İletişim (Orijinal eserin basım tarihi, 1992, 3. Baskı).
- Dündar, S. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş-Nitel nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Anı.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (2. Baskı). (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.). Anı (Orijinal eserin basım tarihi, 2011, 4. Baskı).
- Gökalp, Z. (1987). *Türkçülüğün esasları* (3. Baskı). İnkılap.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*. Siyasal.
- Güden, P, M. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçe'nin içerdiği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi.
- Güngör, B. A. (2005). *1980-2000 dönemi orta öğretim tarih ders kitapları ve dönemin tarihçilik anlayışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.
- Humm, M. (2002). *Feminist edebiyat eleştirisi*. G. Bakay (Yay. haz.). Say (Orijinal eserin basım tarihi,1994).
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. (B. S. Şener, Çev.). Dost (Orijinal eserin basım tarihi, 1991).
- Kılıçaslan, C. S. ve Işık, T. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve efsaneden gerçeğe Türkiye'de kadın*. Nobel.
- Koca, S. (2002). Büyük Hun Devleti. Türkler-İlkçağ. C.1. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.) (ss. 687-708/1047-1082.) Yeni Türkiye.
- Kumrular, Ö. (2015). *Kösem sultan-İktidar-hırs-entrika*. Doğan Kitap.
- Munslow, A. (2000). *Tarihin yapısökümü*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi, 1997).
- Onat, A., Orsoy, S. ve Ercilasun, K. (2004). *Han hanedanlığı tarihi-Hsiung-nu (Hun) monografisi*. Türk Tarih Kurumu.
- Oral, E. (2000). *Mehmed Halife Tarih-i Gilmani*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Marmara Üniversitesi.
- Özmkas, U. (2014). Gayatri Chakravorty Spivak. A. Tunçel ve K. Gülenç (Ed.). *Siyaset felsefesi tarihi- Platon'dan Zizek'e* (2. Baskı, ss. 850-866). Doğu-Batı.
- Pamuk, A. ve Muç, K. (2021). Women's gender roles in history textbooks in Turkey. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8(2), 133-147. <https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2021.8.2.391>
- Peirce, L. (2019). *Hürrem sultan*. (R. Akman, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 2017).

- Peirce, L. (2002). *Harem-i Hümayun* (4. Baskı). (A. Berktaş, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1993).
- Sarı, A. T. (2005). *1970-1980 dönemi tarih ders kitaplarında tarihçilik anlayışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.
- Scott, J. W. (2013). *Feminist tarihin peşinde*. (A. Günaydın, A. Sönmez, F. Dinçer, Ö. Tümer ve Ö. Aslan, Çev.). F. Dinçer ve Ö. Aslan (Der.). bgst
- Sözen, E. (1999). *Söylem-belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Paradigma.
- Spivak, G. C. (2016). *Madun konuşabilir mi?* (D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul ve E. Koyuncu, Çev.). Dipnot. (Orijinal eserin basım tarihi, 1999).
- Sümer, S. Z. (2011). *Tarih içinde görünürlükten kadınların tarihine: Amerikan kadın romanında feminist bilinç ve politika*. Literatürk.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 63-76.
- Thys Şenocak, L. (2009). *Hadice Turhan sultan*. (A. Ortaç, Çev.). Kitap (Orijinal eserin basım tarihi, 2006).
- Türköz, E. N. (2014). Küreselleşmeden Maduniyete: Asef Bayat perspektifi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 85-100. DOI NO: 10.5578/JSS.7610
- Varikas, E. (2009). Eşitlik. (G. A. Savran, Çev.), H. Hirata, F. Laborie, H.L. Doare ve D. Senotier (Ed.). *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 143-150). Kanat (Orijinal eserin basım tarihi, 2000, 2004, Genişletilmiş 2. Baskı).
- Yapıcı, G. (2006). Kadın tarihine yer açmak: Oluşturmacı sosyal bilgiler programında kadın haklarının tarihsel gelişim süreci üzerine bir kazanım. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 50-57.
- Yetişkin, E. (2013, Aralık, 4-6). Postkolonyal düşünce ve madun çalışmalarından neler öğrenebiliriz? [Yayımlanmamış bildiri], 13. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, Türkiye.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin.
- Yusuf Has Hâcib (1985). *Kutadgu Bilig II* (3. Baskı). (R.R. Arat, Çev.). Türk Tarih Kurumu.

Ders Kitapları

- Alpaslan, Y. Ercan, Y., Ergenç, Ö., Genç, R. İzgi, Ö., Metin, H., Önsoy, R. ve Turgut, R. (1995). *Tarih 2-Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'ni uygulayan ortaöğretim kurumları için ders kitabı*. MEB.
- Altun, A., Doğan, Y. ve Uzun E. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Altın Kitaplar.
- Başaran, A., Sert, A. Ve İlgün, L. (2002). *Liseler için Osmanlı tarihi* (3. Baskı). MEB.
- Cazgır, V., Genç, İ. Çelik, M., Genç, C. Ve Türedi, Ş. (2009). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf*. MEB.
- Emin Ali (1930). *Umumi Tarih- Yenizamanlar ve yakınzamanlar*. Kanaat Kütüphanesi.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M. ve Sever, A. (2010). *Ortaöğretim tarih 9. Sınıf* (3. Baskı). MEB.
- Okur, Y., Aksoy, M., Kızıltan, H., Sever, A., Öztürk, M ve Karaman M. (2011). *Ortaöğretim tarih 11. Sınıf* (2. Baskı). MEB.
- Kaya, K. (2013). *Sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. İmyay.
- Kolukisa, E. A., Tokcan, H. ve Akbaba, B. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı 6*. Gizem Yayıncılık.

- Komisyon (2014). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı* (Dördüncü baskıya ek). MEB.
- Koprıman, K.Y., Yediyıldız B., Ercan, Y., Ergenç, Ö., Genç R., İzgi, Ö ve Önsoy, R. (2004). *Tarih 2* (Beşinci baskıya ek). MEB.
- Laçın, A., Önal, B., Demir, B., Erdem, E., Kaplan, M., Arıca, M., Gündoğdu, S., Aydemir, V., Karakaya, Y. ve Çakmak, Y. (2018). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*. MEB.
- Öztuna, Y. (1976). *Tarih III*. MEB.
- TTTC. (1931). *Tarih III. Yeni ve yakın zamanlarda Osmanlı-Türk tarihi*. İstanbul Devlet Matbaası.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. MEB.
- Yılmaz, D., Duran, H. ve Köse, İ. (2018). *Türk kültür ve medeniyet tarihi 11 ders kitabı*. MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K. Şafak, L., Ardıç, M., Bağcı, Ö., Yıldız, S. (2018). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. MEB.